

אחדות

XXVIII. ÉVFOLYAM, 101. SZÁM • 2017. DECEMBER • 500 Ft
5778. TÉVÉT • טבת תשע"ח • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

A TUDÓS HITE OLYAN, MINT A KÖZGAZDÁSZ ZONGORAJÁTÉKA

Interjú
Robert Aumann
Nobel-díjas
matematikussal

BIZTONSÁGBAN VANNAK-E AZ EURÓPAI ZSIDÓK?

Beszámoló a TEV konferenciájáról

MENASHE

Egy film a szeretetről és a küzdelemről

KEDVES OLVASÓ!

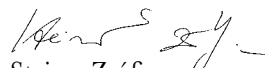
2017. december 6-án Donald Trump, az Amerikai Egyesült Államok 45. elnöke az egész világ előtt kinyilvánította, hogy Izrael Állam fővárosaként elismeri Jeruzsálemet.

Három reakcióval találkoztam ennek kapcsán: egyrészt vannak a pesszimisták, akik szerint ez felesleges provokáció, ami csak újabb háborúhoz fog vezetni. Egyébként is Jeruzsálem három világvalóság szent városa, senkinek nincs joga kisajátítani. Aztán vannak az értetlenkedők, akik azt mondják: oké, mi ebben a nagy szó? Izrael szerint eddig is az volt a főváros, miért tesszük függővé öndefiníciókat Trumptól? Trump véleménye nem változtat a miénken. Nincs itt semmi látványos, haladjunk tovább, ha kérhetném. Végül vannak az örömmámorban úszók, akik szerint ez történelmi jelentőségű esemény, egy új fejezet a modern Izrael állam történetében. A terroristák eddig is terrorizáltak, hát most majd ezért fognak. Úgyis az az alapvető bajuk, hogy a nap a zsidókra is süt, egy okkal több vagy kevesebb mit számít?! (Én, kicsit aggódva, de a harmadikra szavazok.)

Ezek a viták azonban egy dologra mindenképp jók voltak: végre megint Jeruzsálem felé fordítottuk tekintetünket, ahogy amúgy azt nap mint nap kellene tennünk. Gondoljunk csak a zsoltár szavaira, „Ha rólad meglepedkezem, Jeruzsálem, feledkezzék rólam a jobбом! Tapadjon nyelvem ínyemhez, ha meg nem emlékezem rólad, ha föl nem emelem Jeruzsálemet öröömöm tetejére!” (*Zsoltárok* 137:5-6.). Jeruzsálem, „az aranyból, bronzból és fényből” épült város egészen különleges szépségű fehér, ún. jeruzsálemi mészkőből épült világgá. A Talmud szerint az Örökkévaló által a földnek adott tíz egység szépségből kilenc jutott Jeruzsálemnek, és a maradék egyen kénytelen osztozni a világ többi pontja (*Kiddusin* 49b).

A különböző kultúráknak otthont adó város évszázadok óta áll a világ figyelmének reflektorfényében, annyira, hogy a középkori térképek Jeruzsálemet jelölik a világ középpontjának. Nem csoda, hiszen itt látta Jákov ősapánk híres álmát, mely után így kiáltott: „Valóban az Örökkévaló van ezen a helyen ... nem más ez, mint Isten háza és ez az ég kapuja.” (*IMózes* 28:16-17.) Egyébként, e mögött az égi kapu mögött áll Jeruzsálem igazi testvérvárosa – egy spirituális Jeruzsálem, ami a Messiás eléréstével lesz megváltva, ahogy földi képmása is. Erről írja Jochánán rabbi: „Azt mondta a Szent, áldott Ő, nem lép be a fenti Jeruzsálembe, amíg nem léphet be a lenti Jeruzsálembe.” (*Tánait* 5a.).

Csak hogy Jeruzsálem megváltása még várat magára, ahogy az is, hogy egykori szépségében ragyoghasson, hiszen a Szentélyt, messze földön híres ékességét, melyből fény sugárzott ki az egész városra, lerombolták. Mégpedig éppen a zsidók egymás közti viszálya okozta a pusztulását. Adja az Örökkévaló, hogy micváinkkal elhozzuk mielőbb, még napjainkban a megváltást, és soha többet ne kelljen azon vitatkoznunk, hol van Izraelnek és az egész zsidó népnek a fővárosa!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Fizessen elő most a mellékelt megrendelőszelvényen vagy a

www.fizetes.zsido.com

oldalon a 2018-as évre, és három számot ingyen postázunk önnek.

Újságunk korábbi lapszámait a

www.zsido.com/egység

oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

Robert Aumann,
Nobel-díjas matematikus

Fotó: Vadász Éva

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:

Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Fuchs Jehosua, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

ÁRMÁNYOK ÉS VISZÁLYOK
A PESTI RABBISZÉK KÖRÜL
„Ráv Wolf 1769 óta élt Óbudán,
gazdag és nagy tudású ember volt
... Pályázott a „hivatalos” óbudai
rabbiszékre is, de végül
alulmaradt a galíciai
Münz Mózessel szemben.”

12. oldal

HA ELMARAD A GYERMEKÁLDÁS...

„Sorozatunk záró részében
a petesejt donációt,
a bérnyaságot és az
örökbefogadást vizsgáljuk
a zsidó jog tükrében.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
Ha elfelejtelek Jeruzsálem...
- 41 Hírek

REBBE

- 51 Imával, tanulással
és adakozással Izrael
biztonságáért

HOHMECOLÓ

- 61 Biztonságban vannak-e
az európai zsidók?
Tett és Védelem Alapítvány
konferencia
- 71 Az európai zsidók többsége
maradni akar az otthonában
Interjú Andrew Bakerrel,
az EBESZ megbízottjával
- 101 A 21. századi Európa
biztonsági kihívásai
Tólas Péter biztonságpolitikai
szakértő előadása

JIDDISKÁJT

- 121 Ha elmarad a gyermekáldás...
Mesterséges megtermékenyítés
a zsidó jog tükrében 3. rész
Oberlander Báruch rabbi írása

26. oldal

6. oldal

BIZTONSÁGBAN VANNAK-E
AZ EURÓPAI ZSIDÓK?

„Azzal a céllal jött létre a szervezet,
hogy identitástudatukban megsértett
zsidó honfitársaink védelmében
aktívan részt vállaljon.”

KILE

- 161 A tudós hite olyan, mint
a közgazdász zongorajátéka
Interjú Robert Aumann
Nobel-díjas matematikussal
- 201 Zsigmond királyból
Milton Friedman
Interjú Bodnár Dániellel
- 221 Menashe – egy film
a szeretetről és a küzdelemről
Megyeri András Jonatán írása
- 241 Zsidók deportálása
Budapestről 1951-ben
- 261 Budapest Anno
Ármányok és viszályok
a pesti rabbiszék körül

MISPÓHE

- 301 Környezettudatosság
a konyhában

ÉCESZGÉBER

- 321 Felelősségvállalás,
együttműködés, cselekvés
Köves Slomó rabbi nyitóbeszéde
a TEV Alapítvány konferenciáján
- 341 A Báál Sém Tov nászajándéka
– mese

MISKOLCTÓL BODROGKERESZTÚRIG TARTOTT AZ ELSŐ BARHESZ-SÁBÁTON

„Az volt az elképzelés, hogy összegyűjtsünk egy csapat kedves, fiatal embert, akik aktívak a zsidó közösség életében és összeismertessük őket miskolci barátainkkal. Hogy közösen töltsünk el egy sábeszt, nyitott és barátságos környezetben, kötetlen és nagyon vidám hangulatban.” – foglalta össze *Jehosua Fuchs* rabbi az első miskolci sábaton megszületésének körülményeit. A célkitűzéseiket sikerült is megvalósítani. A Fuchs család otthonában megrendezett különböző programokon összesen több mint ötvenen vettek részt. „Minden étkezéskor nagyjából harmincan voltunk” – meséli tovább a rabbi – „De nem mindig ugyanazok, voltak, akik csak egy-egy eseményre néztek be.”

LUBAVICSI KÜLDÖTTÉK KONFERENCIÁJA

1987-ben a Rebbe azzal a javaslattal állt elő, hogy az egész világról gyűjtésük össze a sliáchokat, így jött létre az első *Kinusz Hászluchim*. 1994-ben bekövetkezett halála óta a *kinusz* minden évben azzal kezdődik, hogy a résztvevők felkeresik a Rebbe nyughelyét, hogy áldást kérjenek és inspirációt merítsenek munkájukhoz.

Ma már sliáchoz ezrei érkeznek New Yorkba, hogy részt vegyenek a konferencián. Idén összesen 5600 lubavicsi küldött, közösségi vezető és vendég vett részt a záróbanketten az USA mind az 50 tagállamának és 100 másik országnak a képviselőjében. Az idei év kiemelt témája a Rebbe micva kampánya volt, melyet 50 éve indított útjára, és ami zsidók százezreit, ha nem millióit ért el, visszavezetve a hagyományokat a mindennapi életbe.

MAGYARORSZÁG VÉTÓZTA MEG A TRUMP-DÖNTÉST ELÍTÉLŐ UNIÓS SZÖVEGET

Miután az amerikai elnök bejelentette, hogy elismeri Izrael fővárosának Jeruzsálemet, az uniós országok közös nyilatkozatot terveztek kiadni, amelyben elítélik ezt a döntést. Forrásaink megerősítették azt a korábban kiszivárgott találgatást, mely szerint azért nem lett ebből az állásfoglalásból semmi, mert Magyarország megvétózta a szöveget.

Lapzártaunkig nem dőlt el a kérdés, hogy a magyar kormány követi-e az amerikai elnök történelmi lépését. Az EMIH közleménye szerint a magyar kormánynak érdemes megfontolnia, hogy egyértelművé teszi álláspontját a kérdésben, és a történelmi és realpolitikai érveket figyelembe véve elismeri Jeruzsálemet, mint Izrael állam fővárosát.

A NÉMET KORMÁNY NEM ISMERI EL IZRAEL JOGÁT A HOLT-TENGERI TEKERCEKRE

Úgy tűnik, 2019-ben mégsem állítják ki a Holt-tengeri tekercseket a Frankfurti Biblia Múzeumban, mivel a német kormány megtagadta annak egyértelmű elismerését, hogy a műkincsek Izrael tulajdonát képezik és biztosan visszazállítják őket a zsidó államba. Az izraeli fél előzetes garancia vállalását kérte a német kormánytól – arra az esetre, ha a palesztin vagy jordániai hatóságok megpróbálnák vitatni a tekercsek eredetét –, ám a német kormány ezt nem teljesítette. A tekercsek feletti tulajdonjogot 2010-ben már próbálta megszerezni a jordán vezetés. Uwe Becker, frankfurti polgármester-helyettes szerint félő, hogy a mostani eset az eddigi jó kapcsolatra árnyékot vethet a jövőben.

IMÁVAL, TANULÁSSAL ÉS ADAKOZÁSSAL

IZRAEL BIZTONSÁGÁÉRT

Mintegy 2500 évvel ezelőtt, tévét hó 10-én Nebukádnecár babilóniai uralkodó seregei megérkeztek Jeruzsálem falai alá, és ostromolni kezdték a várost. Mivel végső soron ez az esemény vezetett a Szentély lerombolásához két és fél évvel később, valamint a hetven évig tartó babilóniai száműzetéshez, ezt a napot gyásznappá nyilvánították bölcseink.

Az evési és ivási tilalom kora hajnaltól a csillagok feljöveteléig tart, ami nem vonatkozik a terhes és szoptató nőkre, valamint a betegekre (azokra se, akik nincsenek közvetlen életveszélyben).

Az idők során tévét 10-hez kapcsoltak más gyásznapokat is, megtöbbszörözve ezzel a nap jelentőségét. Izraelben ez a nap jelöli azon holokauszt-áldozatok éves emléknapját, akiknek nem ismert a pontos halálozási dátuma.

„Az Örökkévaló kegyelméből
5736. tévét 5. [1975. december 9.]
Brooklyn, New York
Áldás és üdvözet.

Levelében útmutatást kér az *ászará beTévet* (Tévet 10.) közelgő böjtnapját illetően, tekintettel a jelenlegi izraeli helyzetre...

A saját rabbijától is nyilván kikéri a tanácsot, de mivel hozzám fordult, néhány javaslattal élnék, a következő bevezető jellegű megjegyzések után:

Sajnos egyesek szeretik azt hirdetni, hogy mindig „nagyban” kell gondolkodnunk és cselekednünk, globális dimenziókban és hatalmas vállalásokban stb. Nyilván jót akarnak az ilyenek, és amennyiben tényleg praktikus az adott elhatározás és tényleg kivitelezik, az nagy segítség lehet egyes helyzetekben.

Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk – sőt újra meg újra hangsúlyozunk kell – az úgynevezett „kicsi” és „egyszerű” dolgokról, arról, amit minden szerényebb közösség, sőt az ember egyedül is képes megtenni, sőt meg is kell tennie – a hagyományos, ősi és örökké új módon, azaz közösségeként is együtt és egyénenként is, külön-külön. Ez a bizonyos dolog a „hang Jákob hangja”¹ – azaz a Tóra és az ima –, amit az Örökkévaló maga szabott elénk mint olyan cselekedetet, amely elsősorban képes semmivé tenni „Ézsau karjának” hatalmát, bármilyen formában irányuljon is az ellenünk.

¹ „A hang Jákob hangja, de a kezek Ézsau kezei.” (1Mózes 27:22.)

Nyilvánvaló, hogy a Tórának és az imának a legteljesebb kifejezést éppen az olyan napokon kell nyernie, amiről a Sulchán áruach azt mondja, hogy az böjti nap, olyan nap, amelyről Jesájá próféta így nyilatkozik: „választott böjt... böjt és az Örökkévaló kedvezésének ideje”.

Ami mármost a kérdését illeti, mivel az *ászará beTévet* böjt különösen is kapcsolódik a Szentföldre és Jeruzsálem szent városához (felidéri Jeruzsálem ostromát), azt javasolnám, hogy a böjti napon szokásos dolgok mellett – ezeket a különféle tekintélyek, a muszár és a chászid kútforrások bőséggel kifejtik – a következőket tartsa szem előtt:

Ezen a napon különösen is igyekezni kell a *Tóra*, a *tfilá* és a *cödáká* terén, az „Ósi Izráel” szellemében, a Szentföld biztonságáért, anyagi és spirituális értelemben is, a zsidó nép anyagi és spirituális jóllétéért a Szentföldön és a diaszpórában is, különösen pedig a „vasfüggöny” mögött élő testvéreinkért.

A reggeli és a minchá ima után a Tóra vagy a háláchá valamely témáját érdemes tanulmányozni (ahol már működik napi tanulócsoport, ahhoz csatlakozni). Az ima után és a tanulás előtt érdemes elmondani néhány fejezetet a zsoltárokból (a szokásos adag mellett, kiegészítésképpen).

Az ima előtt és után *cödákát* érdemes adni (a szokott mennyiségen fölül), többek közt szent célra, a Szentföldön, „az élők földjén” működő valamelyik intézmény céljára.

Mondanunk sem kell, hogy ha valaki ezt a nap folyamán többször is megismétli, az dicséretes, és minél többször és többet tesz (mennyiségben és minőségben), annál inkább dicséretre méltó.

És, amint az a szentség minden dolgában van, kívánatos, hogy a fentiek mind *becibur* történjenek (legalább a minján legyen meg).

Fogadja el az Örökkévaló a zsidók könyörgéseit és imáit, éljenek bárhol.

Hamarosan, még a mi napjainkban teljesedjék be az ígéret: „Ezek a napok az örvendezés és vigasság napjává lesznek”, az igazi és teljes megváltással, amit a mi igaz Messiásunk hoz el.”

Áldással,

n. Schwarzman

BIZTONSÁGBAN VANNAK-E AZ EURÓPAI ZSIDÓK?

TETT ÉS VÉDELEM ALAPÍTVÁNY KONFERENCIA

A Tett és Védelem Alapítvány megalapításának ötödik évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi konferenciát Budapesten. Az Európát ért nagytömegű migráció természetét és hatásait, annak lehetséges kockázatait, az antiszemitizmus mérésének módszertani kérdéseit, illetve a fiatalok antiszemitizmus és a szélsőségek iránti fogékonyságát is körüljárták a téma kiemelkedő hazai és nemzetközi szakértőinek segítségével.

A Tett és Védelem Alapítvány főtárgya, Szalai Kálmán megnyitó beszédében elmondta, hogy öt évvel ezelőtt Köves Slomó vezető rabbi kezdeményezésére azzal a céllal jött létre a szervezet, hogy identitástudatukban megsértett zsidó honfitársaink védelmében aktívan részt vállaljon, monitorozza az antiszemita jellegű tevékenységeket, és aktívan fellépjen ellenük.

Andrew Baker rabbi, az Amerikai Zsidó Bizottság (AJC) nemzetközi igazgatója, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) antiszemitizmus elleni küzdelemért felelős megbízottja kifejtette, a kelet-közép-európai régió országai-ban a zsidósággal és elsősorban a holokauszttal kapcsolatban csak a kommunizmust követően indulhatott meg az aktív emlékezetpolitika. Magyarország ilyen tekintetben, vagyis múzeumok, emlékhelyek, és zsidó kulturális központok létesítése, illetve az oktatás terén az élen járt, ugyanakkor az elmúlt években ez a folyamat legalábbis megtorpanni látszik véleménye szerint.

Dr. Mikola István államtitkár, a Külgazdasági és Külügyminisztérium képviselőjében elmondta, hogy Magyarország a migrációs válság idején is biztonságos hely maradt, és biztonságos otthona a zsidó közösségnek is, ami a jövőben sem

fog megváltozni. Dr. Latorcai Csaba, a Miniszterelnökség társadalmi és örökségvédelmi ügyekért, valamint kiemelt kulturális beruházásokért felelős helyettes államtitkára hangsúlyozta: Európa ma gazdag, de gyenge, ráadásul képtelen felismeri gyengeségét és fellépni ellene. Számos nyugat-európai ország a helyett, hogy a keresztény-zsidó értékekre támaszkodva megerősítené identitását, eldobni készül mindazt az értéket, amelynek évszázadokon keresztül ellenállóképességét köszönhette. Véleménye szerint a jelenséggel párhuzamosan erősödik az antiszemitizmus, különösen rossz a helyzet az Amerikai Egyesült Államokban és a nyugat-európai nagyvárosokban.

A konferencia első paneljában kifejezetten az Európát ért nagytömegű migráció természetének, mozgatórugójának és a vele együtt járó hatások kockázatainak feltárásával foglalkoztak a szakértők. A különböző szférákból érkező előadók és szakértők megvizsgálták, hogyan lehet a jelenséggel együtt járó terrorfenyegetettséget azonosítani, visszaszorítani és a fundamentalista izslám mozgalmaktól kiinduló, egyre erősödő zsidóellenességet marginalizálni. Az előadók, köztük Bodnár Dániel, a TEV elnöke abban egyetértettek, hogy Magyarországon, noha

közvetlen, fizikai fenyegetettséggel nem kell szembenézniük a zsidó közösségeknek, az antiszemita eszmék továbbra is jelen vannak a közéletben.

A második panel, többek között Kovács András, Róna Dániel és Hann Endre kutatók részvételével az antiszemitizmus mérésének módszertani kérdéseit járta körbe. A résztvevők arra kíséreltek meg választ adni, hogy milyen kijelentés és cselekmény számít antiszemitizmusnak: hogyan lehet a zsidóellenességet tudományosan vizsgálni. Az egyik legérdekesebb megállapítás szerint a rendszerváltástól kezdve nagyjából 10% körül volt hazánkban az antiszemita eszmék iránt kifejezetten fogékony lakosok száma, majd 2010-től – elsősorban a Jobbik parlamentbe kerülésével, és ezzel az általuk képviselt nézetek mainstream megjelenésével összhangban – hirtelen 20%-ra ugrott ez az arány. A konferencia harmadik részében az oktatás és az előítéletesség kapcsolatáról volt szó. A meghívott előadók álláspontja szerint a világnézetükben, értékrendjükben bizonytalan vagy radikális gondolatokra nyitott fiatal generációk tájékoztatása kulcskérdés az antiszemitizmus elleni fellépésben.

(Köves Slomó rabbi megnyitó beszédét lásd a 32. oldalon)

Az európai zsidók többsége maradni akar az otthonában

A Tett és Védelem konferenciájára Magyarországra érkezett az antiszemitizmus elleni küzdelem egyik „nagyágyúja”, ANDREW BAKER, az American Jewish Committee nemzetközi kapcsolatok igazgatója és az EBESZ antiszemitizmus elleni küzdelmének különmegbízottja. A konferencia megnyitója előtt az európai antiszemitizmusról és az itt élő zsidókra leselkedő vélt vagy valós fenyegetésekről kérdeztük. STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

Előjáróban tisztázzuk magának a konferenciának a kérdését: mi, európai zsidók biztonságban vagyunk a kontinensen?

Ez egy egyszerű kérdés, de ez nem jelenti azt, hogy egyszerű lenne rá a válasz. Az európai zsidók lakhelyüktől függően különböző problémákkal küzdenek az antiszemitizmus terén. Külön kell beszél-nünk fizikai biztonságról és érzelmi komfortérzetről. Nyugat-Európa egyes részein fizikai veszélyt látunk, terrortámadásokat, atrocitásokat. Ez egy valós, megfogható veszély. Máshol a politikai berendezkedés, a jobboldali szélsőségesek eredményessége, a közbeszédben megjelenő xenofóbia okoz félelmet. Függetlenül attól, hogy ez nem ölt testet fizikai támadásokban, az emberekben kellemetlen érzést és félelmet kelt, és egyfajta pszichés bizonytalanságérzetet ad a jövőt illetően. Hogy megválaszoljam a kérdést: azt hiszem, napjainkban Európa különböző helyein a zsidók

bizonytalanok lehetnek a jövőjüket illetően. Ugyanakkor az európai zsidók nagyrészt Európában akarnak maradni. A kérdés az, hogy tudjuk biztonságosabbá tenni környezetüket. Ezek a közösségek nemcsak fizikai védelmet igényelnek, hanem mentális és lelki támogatást is, hogy érezzék, Európa szerves részét képezik és ez az otthonuk.

Önnek különleges rálátása van Közép- és Kelet-Európára, sokat dolgozott a világnak ebben a részében. Mi ennek a régióknak a zsidókkal kapcsolatos „specialitása”? Nemcsak AJC, hanem az EBESZ képviselőjében is egész Európát vizsgáljuk, noha valóban sok időt töltöttem Kelet-Európában is. Itt más képet látunk, mint Nyugat-Európában. Ezek az országok sokkal inkább a történelmükkel küzdenek, és ehhez kapcsolódik az antiszemitizmusuk. Ha konkrétan Magyarországról beszélünk, itt a zsidó közösség szinte teljes egészében

holokauszt-túlélőkből és leszármazottjaikból áll. És látjuk a politikai erőket – itt is és sok más helyen is –, hogy nemcsak hogy nem állnak kritikusan a faszálódott történelmükhöz, de annak egykori alakjait majdhogynem a nemzeti érzelmek megnyilvánulásában példaképüknek tekintik. Nem tagadják a holokausztot, de torzítják a történeteit a közbeszédben. Mint például, ahogy Magyarországon történt pár éve a Sorsok házának máig rendezetlen ügyének kapcsán. Ennek jelentősége van abban, hogy a zsidók hogy érzik magukat Magyarországon. Magyarországon erre a magától értetődő példa a Jobbik, bár mostanában, a választások közeledtével, a „puhább” arcát mutatja. Láttuk itt masírozni a Magyar Gárdát, ez a zsidóknak és a demokratikus értékeknek hívóknak legalábbis aggasztó. Ez, mondhatjuk, erre a régióra jellemző: Szlovákia és Románia ugyanígy a fasiszta múltba való, egyfajta nosztalgikus

visszatekintéssel küzd, legyen szó Tisóról vagy Antonescuról. Ezekben az esetekben a valódi tetteiket, például a zsidóság deportálásában játszott szerepüket figyelmen kívül hagyva újra követendő példaképeké lettek. Ez egy kihívás, mellyel tulajdonképpen 25 éve küzdünk. Volt, amikor azt hittük, eredményesen vettük fel vele a harcot, de nem tűnt el, sőt újabban megerősödött.

Van változás ebben az említett 25 évben az antiszemitizmus terén?

Az én megérzésem Magyarországgal kapcsolatban, hogy ha visszatekintünk kommunizmus utáni demokratikus berendezkedés idejére, akkor látjuk, hogy van egy – mondjuk így – régimódi antiszemitizmus. Ez lehet, hogy le volt fagyasztva a kommunizmus éveiben, de ott volt. Az olyanok antiszemitizmusa ez, mint Csurka István. Ő azt mondta, hogy a zsidók valami módon megmérgezték a valódi magyar szellemiséget. Olyasmit vizionált, hogy a zsidók úgy tesznek, mintha ők is a társadalom részesei lennének, igaz magyarnak állítva be magukat. Miközben nem értett volna egyet azzal, hogy zsidók bejuthassanak a parlamentbe, támogatta volna, hogy regisztrálják magukat kisebbségként. Nem mintha a magyar zsidóság nagy része ezzel egyetértene, ők magyaroknak tartják magukat. Ez az egész visszatükrözi azt, ami az 1930-as években zajlott. Azt gon-

doltuk, hogy ez ki fog halni, és úgy tűnt, hogy vannak sikerek, van előrelépés ebben. De mit látunk ma? Egy fiatal generációt, melynek tetszenek az olyan pártok, mint a Jobbik vagy annak a helyi megfelelője. Nem a történelemre fókuszálnak, de jól reagálnak az olyan a hívószavakra, hogy Magyarország csatában áll, Magyarország veszélyben van. Nem az a baj szerintük, hogy

ezek az ilyen-olyan zsidók magyarnak adják ki magukat, hanem úgy képzelik, ez egy nemzetközi összefogás Soros Györggyel az élen, ami az egész világot veszélyezteti.

Kell-e arra számítanunk, hogy a nyugati antiszemitizmust nálunk is felbukkan, mintegy importciként?

Ha egész Európát nézzük, akkor van sok aggódni való. Ezek között az aggodalmak között szerepel a növekvő számú muszlim és arab gyökerű népesség, akiknek az integrálása már Nyugat-Európában sok esetben sikertelen volt. Köztük sokaknak van a zsidósággal szembeni negatív attitűdje, nagyobb arányban, mint a társadalom többségének. Ez az attitűd megerősítést nyer a közösségi oldalakon és a Közel-Keletről érkező kábeltévéadások útján. Ez nagyon komoly probléma például Franciaországban, Németországban, Hollandiában, Svédországban, ahol nagyszá-

mú bevándorló közösségek élnek, akik leginkább Észak-Afrika és a Közel-Kelet arab országaiból érkeztek, olyan társadalmakból, ahol az antiszemitizmus és az Izrael-ellenesség meghatározó.

Ők hozzájárulnak a kihívásokhoz, de ezzel a problémával elsősorban ezekben a nyugat-európai országokban kell szembenézni. Azok a bevándorlók, akik Magyarországra – és az egész régióba – jöttek, azok nem akartak itt maradni, tovább akartak menni. De a tőlük való félelem jól felhasználható politikailag – ezt egyébként az Egyesült Államokban is látjuk. Különbséget kell tenni aközött, hogy mi valós és mi képzelt veszély. Nem hiszem, hogy a fundamentalista iszlám valódi fenyegetés lenne a magyar zsidóság számára, noha ez egy valós kihívás a nyugaton élő zsidó közösségeknek.

Sokat beszélünk a szélsőjobb antiszemitizmusáról. A szélsőbalon viszont másféle antiszemitizmust látunk, ami egyre jobban összenő az iszlámmal. Erről mi a véleménye?

Ez jelentős probléma sok országban. Meg kell értenünk az antiszemitizmus természetét, amihez ismernünk kell a definícióját. Ezt 2016-ban fogadta el sok ország, és ez magában foglalja az anticionizmust is. Izrael démonizálása, ez a fajta anticionizmus valójában antiszemitizmus. Ezt a közösségeknek és kormányoknak is meg kell érteniük. Megint csak Nyugat-Európában láttunk ilyen indíttatású támadásokat, időnként fizikai atrocitásokat is. Ezekre gyakran azt mondják, hogy nincs velük semmi gond, ez nem antiszemitizmus, ez politikai aktivizmus. Ezzel a hozzáállással tulajdonképpen teret adunk az olyan tisztán antiszemita atrocitásoknak, mint egy zsidó gyerekekkel teli iskolabusz megtámadása. Ezzel fontos tisztában lenni. Nem tudom, hogy Magyarországon vagy a környező országokban mennyire kell ettől tartani, viszont más helyeken már komoly probléma. Ugyanakkor időnként hátra kell lépünk,

hogy lássuk: mindezen nehézségek ellenére Európa erős és közös erővel gyarapodik. Még akkor is, ha vannak fizikai veszélyek, terrorveszély – az emberek továbblépnek. Azt hiszem, hogy a helyi közösségekhez mérten ez nem egy központi veszély, de foglalkozni kell vele.

Mit tudnak tenni a civilek, mint a Tett és Védelem Alapítvány, az antiszemitizmus ellen?

Nagyon fontos, hogy a kormányok megismerjék a gyűlölet-bűncselekmények természetét és ezen belül az antiszemita indíttatású gyűlölet-bűncselekményekét. Tudni kell, hogy ez honnan jön, fontos, hogy a rendőrséget képezzék ezzel kapcsolatban. Ez egyre több helyen meg is történik. Ehhez elengedhetetlen, hogy definíciókat, támpontokat kapjon a rendőrség, az ügyészek és a bíróságok. A zsidók most már, azt hiszem, mindenhol felismerték, hogy terroristák célpontjává válhatnak, máshonnan érkezett támadóké csak úgy, mint „hazai természetűeké”. Ha biztosítják a zsidó intézmények védelmét, akkor kisebb az esélye, hogy támadás érje őket, illetve csökkenteni lehet a károkat, ha mégis bekövetkezne. A Tett és Védelemhez hasonló, kifejezetten önvédelmi feladatot ellátó ernyőszervezetek felhívhatják erre a figyelmet, és arra biztat-

hatnak másokat, hogy ha antiszemita támadásról szereznek tudomást, akkor azokat jelentsék. A monitoring tevékenység is sarkalatos pont. Gyakran – ha visszatekintek kb. 15 évvel ezelőttre – a politikai döntéshozók azt mondták, nincs is antiszemitizmus, hiszen mi nem látunk belőle semmit, nincs itt semmi gond. A rendőrség nem rögzítette ezeket a motivációkat, illetve az áldozatok sem gondolták úgy, hogy jelenteniük kéne az atrocitásokat – így aztán úgy tűnt, mintha nem is történt volna semmi. Azt hiszem, a tudatosság növelése az egyik legfontosabb feladat. Magyarországon egy szép nagy zsidó közösség él, kell, hogy jelent-

sék, ha baj van, hogy az emberek tudjanak róla.

Hogy lehet a közösségen belül növelni a tudatosságot?

Nézzé, a legnehezebb dolog, amivel zsidóként szembe kell néznünk az az, hogy együtt kell nekünk magunknak működni. Tudom, hogy ezt könnyebb mondani, mint megtenni. Úgy gondolom, hogy lehet, hogy az imák terén másmilyenek a michágyaink és más stílusban imádkozunk, másmilyenek a zsinagógáink, de az olyan témákban, mint az antiszemitizmus fenyegetésével és más társadalmi problémákkal való szembenézés, együtt kell dolgoznunk.

BIZTONSÁGBAN VANNAK-E AZ EURÓPAI ZSIDÓK?
ARE EUROPE'S JEWS SAFE?

TETT ÉS VÉDELEM ALAPÍTVÁNY SZERVIZ
TECTION FOUNDATION'S FIFTH ANNIVERSARY C

NOVEMBER 29. BUDAPEST, FESTETICS PALOTA

A 21. SZÁZADI EURÓPA BIZTONSÁGI KIHÍVÁSAI

A Tett és Védelem Alapítvány „Biztonságban vannak-e az európai zsidók?” című konferenciáján sok más előadó között TÁLAS PÉTER biztonságpolitikai szakértő is tartott előadást. Az ott elhangzott beszédéből olvashatnak az alábbiakban.

BIZTONSÁG A GLOBÁLIS INFORMÁCIÓÁRAMLÁS KORÁBAN

Az európai biztonság kérdéséről hadd emeljek ki két dolgot, melyeket rendkívül fontosnak gondolok napjainkban. Az első mindenféleképpen az, hogy a biztonságról szerzett információink hihetetlenül kibővültek. 25 vagy 30 évvel ezelőtt nem volt internet, nem volt Facebook, nem volt Instagram, nem volt Twitter, tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy negyed évszázada nem volt globális információáramlás. A fejlődés ezen a téren egyrészt nagyon pozitív, másrészt azt is látunk kell, hogy az információáramlás együtt jár az információhoz való hozzáféréssel, illetve azzal, hogy bárki felteheti a világhálóra a saját véleményét.

Ez a lehetőség adott azoknak is, akiknek pozitív véleménye van egy adott kérdéstről és azoknak is, akiknek negatív gondolataik vannak: kibővült az a kör és az az eszközrendszer, amivel részben befolyást gyakorolhatunk környezetünkre, embercsoportokra. Ennek a folyamatnak nagyon sok pozitív hozadéka van, de látunk kell a veszélyeket is. Hogy egyszerűen fogalmazunk: a „jó” emberek is megtalálhatják egymást az interneten, de ugyanúgy a rossz szándékúak is könnyebben felkutathatják egymást. Azzal, hogy sok eszközön áramlik hozzánk az információ, azt gondolom, nem bővült sajnos az átlagpolgár információigénye.

ÉLET AZ INFORMÁCIÓBUBORÉKOKBAN

Leegyszerűsítve kimondhatjuk, hogy egyfajta információbuborékokba zárjuk el magunkat, és ezek az információbuborékok határozzák meg azt, hogy mit gondoljunk a világról. Összességében ez egy kifejezetten káros folyamat meglátásom szerint. A másik lényeges dolog, ami a fentiekből fakad, hogy megnövekedett a biztonság szubjektív percepciójának a hatása a mi biztonság-értelmezésünknek.

Néhány konkrétummal érzékeltetve: 2015-ben, amikor körülbelül 2 millió menekült, migráns érkezett az Európai Unióba, fölmerült egy olyan kérdés, hogy ez tekinthető-e már népvándorlásnak. Ez a 2 millió ember az 520 milliós Európa Uniónak kevesebb mint 0,5%-át jelenti, ami statisztikailag egész egyszerűen szinte elhanyagolható, mégis, fontos aláhúzni, hogy ezzel a 2 millió emberrel sem tudott mit kezdeni az Európai Unió, nem tudta megfelelően kezelni a problémát.

KÖZÖS PROBLÉMA – KÖZÖS FELLÉPÉS

Hasonlóképpen a terrorizmus kapcsán hadd mondjak néhány adatot. Miközben kétségtelen, hogy a világon és Európában is növekedett a terrorfenyegetettség, a statisztikai adatok azt mondják, hogy leginkább a Közel-Keleten, Észak-Afrikában, Dél-Ázsiában, a szub-szaharai övezetben jelentős a növekedés. Ehhez

képest Európa, az Egyesült Államok, Észak-Amerika terrorfenyegetettségi növekedése jóval alacsonyabb. A kérdés természetesen az, hogy egy olyan helyzetben, amikor a világ általános biztonsági helyzete romlik, akár egy Európa nagyságú kontinens vagy egy Magyarországnyi terület kivonhatja-e magát ebből a negatív tendenciából.

Az egyik legfontosabb tanulsága a migrációs válságnak számomra, hogy valószínűleg Európa kizárólag közösen tudja kezelni ezt a kérdést. Ma azt látjuk, hogy a migrációs válság kezelése kapcsán mindenkinek egyéni ötletei vannak. Egyéni ötletei vannak a németeknek, egyéni ötletei vannak a franciáknak, egyéni ötletei vannak, az olaszoknak, magyaroknak, lengyeleknek. Még nem jutott el oda ez a közösség, hogy rádöbbenjen arra, hogy ezt a problémát csak közösen lehet megoldani.

Nem szívesen mondom azt, hogy szubjektíven érzékeljük a veszélyét ennek a jelenségnek, de mivel stratégiai kutatásokkal foglalkozom, látom azt, hogy ami 2015-ben történt, valószínűleg csak a kezdete egy olyan migrációs folyamatnak, amivel Európának szembe kell néznie. E folyamat ráadásul sok összetevőből adódik: részben az afrikai népességnövekedésből, melynek eredményeként a számítások szerint nagyjából 70-79 millió ember fog elindulni 2050-ig, 140 millió 2100-ig, részben Európa irányába. Köszönhető a klímaváltozásnak is, az úgynevezett klímamenedéktereknek és köszönhető annak is, hogy a motivációi és a segédeszközei – mobiltelefon, internet, információáramlás – jelentősen javultak a migráció kiinduló országaiban élő embereknek.

A probléma alapvetően ezzel a jelenséggel az, hogy hasonlatos egy hullámhoz az óceánon, amit hullámtörővel tudunk csak megállítani. Éppen ezért én maximálisan egyetértek mindazokkal, akik azt mondják, hogy nem elég kizárólag a közvetlen környezetünket befolyásolni, hanem kulcsfontosságú a migráció okait felszámolni, a migráció okait kiváltó tényezőket befolyásolni. A konfliktusokat, melyek miatt a legtöbben migrálnak, segítenünk kell lefojtani, megoldani. Ha ezt nem tudjuk megtenni, akkor a környező országok menekültügyi rendszerét kell olyan színvonalúra emelni, hogy ne akarjon továbbmenni a menekült vagy migráns.

A MULTIKULTURALIZMUS ÚJ ALAPJAI

Természetesen fontos lenne a tranzitországokat rávenni az együttműködésre és ezzel párhuzamosan a határvédelmet is megerősíteni. Amit még szeretnék kiemelni: feltehetően új alapokra kell helyeznünk a multikulturalizmust, ami Európa sajátossága volt az elmúlt 50-60 évben. Mit értek ez alatt? Az európai multikulturalizmus úgy alakult ki, hogy egymás mellett élő különböző közösségekből állt össze Európa. Elfeledkeztünk arról, hogy az egymás mellett élés nem egyenlő a multikulturalizmussal. A multikulturalizmus együttélést jelent, azt az együttélést, amiben dialógus van. Úgy fogalmazhatjuk meg mindezt köznapi formában, hogy a szomszédasszonyom mellett élek, de a feleségemmel élek együtt. Elmondhatom, több mint 30 éve vagyok házaspár, többet veszekedtem a feleségemmel, mint a szomszédasszonnyal, de mégis vele alkotok egy közösséget.

Azt gondolom, hogy egy ehhez hasonló keretben kell gondolkodnunk akkor, amikor arról beszélünk, hogy hogyan lehet megfékezni az egymás elleni gyűlöletbeszédet, a másikkal szembeni ellenségeskedést. Mindez persze nem lesz könnyű, tekintettel arra, hogy egy úgynevezett poszt-igazság, angolul post-truth korszakban élünk, ami azt jelenti, hogy sokkal inkább a saját érzéseink, a saját elképzeléseink, az egyéni megközelítéseink dominálnak azzal szemben, amit a tények mutatnak. Azt látjuk, hogy egyre inkább alternatív világokban kezdünk el gondolkodni, melyben óriási szerepe van az összeesküvés-elméleteknek, a fake newsnak.

Az ilyen helyzetben mindig azok a népcsoportok merülnek fel ellenségként, melyeket akár történelmileg, akár az elmúlt korszakok miatt a többségi társadalmak, fogalmazzunk úgy, kinéznek vagy kinéztek maguknak erre a szerepre. Az előző előadásban Magyarország kapcsán említették a romákat vagy a zsidóságot, míg például Nyugat-Európában vagy Amerikában jelenleg a muszlim közösségek is ezt a szerepet töltik be. Azt gondolom, hogy borzasztó fontos lenne egyfajta új konszenzust létrehozni néhány alapigazsággal és újraalkotni azokat a konszenzusos igazságokat, melyek számomra úgy tűnnek, hogy az utóbbi időben felbomlóban vannak.

HA ELMARAD A GYERMEKÁLDÁS...

MESTERSÉGES MEGTERMÉKENYÍTÉS A ZSIDÓ JOG TÜKRÉBEN 3. rész

Sorozatunk első két részében a mesterséges megtermékenyítés talmudi hátterét vizsgáltuk, illetve a két leggyakrabban alkalmazott módszer, az inszemináció és a lombikprogram háláchikus hátterét. Sorozatunk záró részében a petesejt donációt, a béranyaságot és az örökbefogadást vizsgáljuk a zsidó jog tükrében. OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

A Tórában és a szent iratokban többször olvashatjuk, hogy a gyermek születése különleges áldás, egy ajándék, amit csak és kizárólag az Örökkévaló adhat. „Áldottabb leszél mind a népéknél, nem lesz közötted magtalan férfi és magtalan nő”¹ vagy a *Zsoltárok könyvében*²: „Íme, birtok az Örökkévalótól gyermekek, jutalom a testnek gyümölcse... Áldjon meg téged az Örökkévaló... és láss gyermekeket gyermekeidtől!”

„Támogatja az Örökkévaló mind az elesőket, s fölegyenesíti mind a görnyedteket” mondja a zsoltár³ szövege, ami a Midrás⁴ szerint a meddő párokra utal, „akik elesők és görnyedtek”, de az Örökkévaló végül mégis ad nekik gyermeket. Példa erre Lea, aki ugyan Jáákov kevésbé kedvelt felesége volt⁵, ám ezt kiegyensúlyozta az Örökkévaló gyermekei születésével.

Ha egy pár hiába vár gyermekre, az nagyon nagy lelki teher és megpróbáltatás. Vallásos házaspároknak különösen fájdalmas lehet, hogy nem tudják a „szaporodjatok és sokasodjatok” micvát teljesíteni. Erre azonban vonatkozik a talmudi alapelv⁶, hogy ha valaki mindent megtett egy micva teljesítéséért, ám mégsem sikerült az véghez vinnie, az olyan, mintha teljesítette volna⁷.

PETESEJT DONÁCIÓ ÉS DAJKA- VAGY BÉRANYASÁG

Előljáróban leszögezzük, hogy a béranyaságot vagy dajkaanyaságot

a zsidó jog szempontjából vizsgálva egyenértékűnek tekintjük. A két eljárás között technikailag ugyanis nincs különbség: a férj spermájával megtermékenyítik a feleség petesejtjét, és ezt egy másik nő méhébe ültetik be, mivel az biológiai anya nem tudja kihordani és megszülni a gyermeket. A különbség abban áll, hogy míg a dajkaanya általában a család közeli hozzátartozója, és nem kap a

SZGULÁK: TETTEK, AMIK ELŐSEGÍTIK AZ ISTENI ÁLDÁST

A lubavicsi Rebbéhez az egész világról emberek ezrei fordultak tanácsért. Keretes írásainkban gyermektelen pároknak írt leveleiből válogattunk, melyeken keresztül olyan szgulákat ismerhetünk meg, melyek a Rebbe szerint elősegíthetik a gyermekáldást.

kihordásért és megszülésért pénzt, addig a béranya bárki lehet és nem csak a felmerülő költségeit térítik meg, de ezen felül is fizetnek neki egy közösen kialakított összeget.

Mindhárom eljárás esetében fontos hangsúlyozni, hogy azok a világ különböző pontjain más és más megítélés alá esnek. A petesejt donáció pl. Magyarországon csak közeli hozzátartozók esetén engedélyezett, erről a feleknek nyilatkozniuk kell. Míg Ukrajnában, Indiában, az

USA legtöbb tagállamában, Ausztráliában, Izraelben, Thaiföldön, Grúziában és Oroszországban a béranyaságra van legális lehetőség, addig az Európai Unió legnagyobb részén, így pl. Magyarországon, sem a béranyaság, sem a dajkaanyaság nem engedélyezett, sőt sok országban kifejezetten tiltott. Nagy-Britanniában, Németországban és Belgiumban kizárólag a dajkaanyaság engedélyezett.

A petesejt donációt és a béranyaságot azért vizsgáljuk együtt, mert – a korábbiakban tárgyalt általános háláchikus kérdéseken túl – ugyanazokat a problémákat vetik fel.

Petesejtdonáció és béranyaság háláchikus megítélése

Megoszlanak a vélemények arról, hogy egyáltalán háláchikusan engedélyezettek-e ezek az eljárások. Vannak, akik szerint bibliai tilalom vonatkozik rájuk, mivel olyan, mintha a férj más nőnek nemzett volna gyereket. Mások a spermadonációnál már tárgyalt, későbbi testvérházaságok veszélye miatt nem engedik ezeket a módszereket.

Ezeknek az eljárásoknak a megítélése nem annyira egységes, mint az inszeminációé, sőt *Eliezer Jehudá Waldenberg* (1915–2006) a jeruzsálemi Shaare Zedek Medical Center rabbija úgy véli⁸, hogy ezen az úton nem teljesíthető a gyereknemzés micvája.

Ki az anya?

Mindezek megítéléséhez tudnunk kell, hogy a zsidó jog szempontjából ki tekinthető a gyermek édesanyjának: a petesejtet adó biológiai anya, vagy a kihordást „végző” szülőanya. Ez a kérdés több háláchikus pontot érint: kik lesznek a gyerek szülei és rokonai, kivel házasodhat, ki után örököl, zsidó lesz-e egyáltalán, be kell-e térnie stb.

A kérdés tulajdonképpen az, mikor válik anyává a nő: a fogantatás vagy a szülés pillanatában? Itt talmudi és háláchikus források értelemszerűen nincsenek, ezért a mai rabbik különböző háláchákkal igyekeznek analógiát teremteni és ebből útmutatást nyerni. Lássuk, ki mivel támasztja alá az érvelését

A talmudi bölcsek⁹ tisztában voltak vele, hogy a gyerek külső és belső jegyeinek egy részét az apjától, egy részét az anyjától kapja, ennek ellenére a háláchá mindig csak az egyik szülő kapcsán vizsgálja a gyerek származását (pl. zsidóság anya után¹⁰, törzsi hovatarozás az apa után¹¹ stb.). Itt tehát nem magától értetődően a genetika a perdöntő szempont, és más irányból kell vizsgálnunk a kérdést. De ki az anya – aki a genetikát adja vagy aki kihordja?

A biológiai anya az anya

Támogatók¹²: *Ávigdor Nebenzahl* (született 1935), Jeruzsálem óvárosának főabbija, *Méir Brandsdorfer* (1934–2009) jeruzsálemi rabbi.

Érvek¹³: 1. A Talmud szerint¹⁴, rabbi Jehuda, a fejedelem és Antoninus vitájának eredménye szerint az ember a fogantatás pillanatában kapja a lelkét. Ebből az következik, hogy fogantatáskor nyeri el az identitását, erre a kihordásnak nincs már befolyása.

2. Kohén nem vehet feleségül elvált nőt¹⁵. Ha mégis elvesz egyet, minden leszámazottja megszenteltelenített kohén, *chálál* lesz¹⁶. Ha azonban egy állapotos elvált nőt vesz feleségül, akkor ez – a már tiltott házasság idején születő gyerek – nem kapja meg ezt a státuszt¹⁷. Ebből látjuk, hogy csak a fogantatás számít.

Vannak¹⁸ – pl. *Ovádjá Jozsef* főrabbi és *Jozsef Sálom Eliashiv* (1910–2012) jeruzsálemi rabbi –, akik ugyan emellett az érv mellett állnak, de úgy vélik, a szülőanyát is figyelembe kell venni.

A szülőanya az anya

Támogatók¹⁹: *Mordecháj Elijáhu* főrabbi, *Waldenberg* rabbi, *Sául Jiszráéli* rabbi.

Érvelés²⁰: 1. Vegyünk egy házaspárt, akik betérnek, miközben a nő

ISTENFÉLELEM ÉS ISTEN SZERETETE

A Rebbe egy levelében az Álter Rebbe tanítását⁷¹ idézte, amit egy gyermektelen haszidnak mondott. „A kabbala szerint az istenszolgálatban a fiú és a lánygyermeket az Isten félelme és Isten szeretete jelképezi. Ezért, ha a haszid tanításokat tanulmányozza, ami az istenfélelmet és szeretetet erősíti, az segíteni fog abban, hogy fizikailag is legyen fia és lánya... mindenképp figyeljen rá, hogy ne múljon el három nap a haszidizmus tanulása nélkül⁷².”

ikrekkal állapotos. A betérő a zsidó jog szerint olyan, mint egy újszülött és jogilag nincsenek rokonai egyáltalán²¹. Amikor tehát ezek az ikrek megszületnek, apai ágról nem számítanak testvérnek. De mivel az anyjuk betért, már a születésük pillanatától zsidónak számítanak – vagyis a kihordás és a szülés által testvérek, és az anyjuk az anyjuk²². [Ez az érvelés azért nem teljesen meggyőző, mert ebben az esetben a szülőanya egyben a biológiai anya is.]

2. Egy Midrás szerint²³ Lea ósanyánk a hetedik fiával volt várandós, mikor Ráchel ósanyánk első gyermeke megfogant. Ekkorra Jákobnak, akinek 12 fiúgyermek volt „előirányozva”, már volt két-két további fia Zilpától és Bilhától²⁴. Így Ráchelnek, aki elsőként lánnyal lett várandós, már csak egy fiú maradt volna. Lea kiimádkozta,

hogy csoda történjen, Lea és Ráchel magzatai cseréljenek helyet, és Lea szülje meg Dinát, Ráchel pedig Józsefet, és így Ráchelnek is lehetősége legyen két fiút szülni. Ebből látszik, hogy a kihordás és a megszülés számít az anyaság kritériumának. [Azonban a Talmud²⁵ szerint a csoda az lett, hogy a lány fiúvá változott, a fiú pedig lánnyá. Ráadásul vannak, akik arra hivatkoznak, hogy sem a csodákat nem lehet háláchák megalapozásához érvként használni²⁶, sem a Midrás és a Talmud aggadikus részeit²⁷.]

Mindkettő

Támogatók²⁸: *Auerbach, Bencion Ábá Sául* (1924–1998), *Wozner Smuél, Mose Sternbuch, Zálmán Nechemijá Goldberg* (született 1931) jeruzsálemi rabbi²⁹, *Áser Weisz* (született 1953) rabbi.

Érvelés³⁰: Auerbach rabbi úgy véli, hogy mivel egyik irányban sincsenek meggyőző érvek, mind a két anyát feltételesen anyának kell tekinteni. Ennek alapján a petesejt donációból vagy béranyaságból született gyerek más egyebek mellett egyik anya után sem örököl, semelyik anyától született testvérel nem házasodhat és ha az egyik nem-zsidó, akkor a gyereknek be kell térnie.

Egyik sem (ez napjainkban a leginkább elfogadott álláspont.)

Támogatók³¹: *Lévi Jitzchak Halperin* és *Mose Sternbuch* rabbi.

Érvelés³²: Az embernek a testrészei addig az övéi, amíg a helyükön vannak. Ha elszakadnak az embertől, akkor elveszítik az identitásukat, nem lehet őket visszavezetni senkihez, teljesen önállóak lesznek³³. Így egy lombikbébinek jogilag nincsen se anyja, se apja. Persze attól, hogy „állítják elő”, mégsem lesz egy *gólem*³⁴, hanem jogilag igazi, hús-vér ember, egy kisgyerek, aki ugyanolyan jogokkal és kötelezettségekkel bír, mintha a hagyományos úton érkezett volna a földre³⁵.

Megszületett gyermekek

A mesterséges megtermékenyítéssel fogant gyermekek jogi helyzetéről

már szót ejtettünk. Van azonban két terület, amit külön érdemes áttekinteni.

Ezek egyike a szombatra eső *brit milá*. A körülmetélés alaphól szombatszégességnek számít, és csak a külön tórai előírás miatt kötelező halasztás nélkül, az előírt nyolcadik napon elvégezni³⁶. Azoknál a gyerekeknél, akik császármetszéssel jöttek a világra, és szombatra esne a körülmetélésük, eltolják egy nappal a szertartást³⁷. Míg *Ovádjá* Jozseffórabbi szerint³⁸ az orvosi segítséggel fogant gyerekeknél is meg lehet csinálni szombaton a briszt, addig *Sternbuch* rabbi szerint³⁹ az in vitro megtermékenyítés esetében el kell tolni. *Auerbach* rabbi szerint⁴⁰ talán még inszemináció esetében is halasztani kell.

A másik ilyen kérdés az elsősülötték kiváltása⁴¹. Erre azoknál a természetes úton született gyerekeknél kerül sor, akik nem kohénok, lévük vagy az anyjuk nem kohén vagy lévi lánya⁴². Ha a szülőanya és a biológiai anya nem egyezik meg, akkor csak azt a babát kell kiváltani, aki „megnyitotta anyja méhét”⁴³, tehát ő a szülőanya első gyereke, és nem számít, hogy ő a biológiai anya első gyereke vagy nem, még akkor sem, ha elfogadjuk, hogy az ő gyerekeknek számít⁴⁴.

* * *

ÖRÖKBEOFAGADOTT ÉS „SZELLEMI” GYERMEKEK

Gyermekek a Tóra-tanítás által

Eliezer Pápo (1785–1828) a bulgáriai Szilisztra rabbija szerint⁵², ha valakinek nem születik saját gyereke, akinek átadhatná a Tóra örökségét, akkor adja át azt mások gyermekeinek: „neveljen egy árva fiút vagy lányt a házában, vagy segítsen egy szegény családot, hogy a gyerekeiket tudják taníttatni”. Jó példa erre a purimi történetből ismert Eszter királyné, akit nagybátyja, Mordecháj lányaként nevelt fel szülei halála után⁵³.

A lubavicsi Rebbe az örökbefogadás kapcsán ezt írja⁵⁴: „régelfogadott szokás árva gyermeket felnevelni”. Ennek az alapja a talmudi mon-

dás⁵⁵: „ha valaki árva gyermeket nevel a házában, az Írás úgy veszi, mintha megszülte volna.” A kommentárok szerint⁵⁶ ez nem csak árva gyerek befogadására vonatkozik, hanem olyan rászoruló család gyermekére is, akinek elvállalta a nevelését egy gyermektelen pár.

A családomban ismert történet, hogy a dédnagyanyám öccse,

A SÉRTETT EXEK KIENGESZTELÉSE

„Utána kéne járni, hogy nem okoztak-e sértődést a *siduch*-hal⁷³.” Előfordul, hogy egy pár házassági szándékát már bejelentik, ám végül mégis felbontják az eljegyzést. Ilyenkor komoly sértődés eshet, ami bölcseink szerint kihathat a jegyességet felbontó fél későbbi gyermekvállalására is. Ezért mindenképp meg kell követni az elhagyott felet, akár hosszú évekkel, évtizedekkel később is, amíg el nem nyeri a bocsánatát⁷⁴.

Grünwald Dávid (1867–1928) szatmárnémeti rabbi nem volt saját gyermeke. Ezért magához vette testvére, a huszti *Grünwald Jáákov Jehezkiájahu* rabbinak (1870–1944) egyik leányát, és sajátjaként nevelte fel. Ő is házásította ki: mesteremet, *Grünwald József* (1905–1984) pápai rabbit, örökbefogadott lányának férjét, vejeként tartotta számon.

Könyvek a gyerekek helyett

Ha egy Talmud-tudósnak nem születik gyermeke, akkor „szellemi gyermekekkel”, tórai tárgyú könyveivel pótolhatja őket: „Írjon tórai témájú könyvet, amivel nevet szerez magának, és így többen fogják említeni, mint ha gyereke lenne. Igyekezzen, hogy saját gondolatkat fűzzön a Tórához.”⁵⁷

Ahogy Jesájá próféta könyvében⁵⁸ olvashatjuk: „Adok nekik házamban és falaim közt emléket és nevet, jobbat fiaknál és lányoknál, örökké tartó nevet adok neki, mely ki nem írtatik.”

Érdekes történet *Weisz Mojse Chájim* (meghalt 1922) kisvárdai vállal-

kozóé, aki tanult Tóra-tudó lévén két vaskos kötetben jelentette meg tanításait azzal a céllal – ahogy az előszóban is említi – „Isten hús vér gyereket nem adott, legyen ez az emlék utánam”. A könyv két kiadást ért meg: másodsorra Brooklynban, 1959-ben látott napvilágot, ahol meglepő módon Weisz veje adta ki – ugyanis, ahogy az előszavából kiderül, a második házasságából végül 70 éves korában lánya született.

Az örökbefogadott gyermek háláchikus jogállása

Zsidó gyerek örökbefogadásakor fontos tudni a vér szerinti család helyzetéről⁵⁹: törvényes-e a gyermek, kohén-e, házasodhat-e kohénal, vannak-e testvérei, akiket mások fogadtak örökbe stb. Fontos, hogy minden fellelhető információ rögzítve legyen, hogy segítse majd a saját családalapításakor.

Nagyon fontos, hogy a gyerek tisztában legyen származásával, ne titkolják el előle az örökbefogadás

TFILINEK ÉS MEZUZÁK

„Helyes lenne, ha ellenőrizné a tffilinjét és a mezuzákat a lakásukban, hogy minden ajtón rajta van-e, és hogy kóserek-e⁷⁰.”

tényét, azért, hogy később ne okozzon neki e tény lelki törést, illetve a *jichud* lejjebb írt szabályai miatt. Ha van rá mód, ajánlatos, hogy a hivatalos okmányokban a biológiai szülők maradjanak feltüntetve, vagy válasszák a nyílt örökbefogadást, amikor ismert a biológiai szülők személye, így el lehet kerülni egy későbbi tiltott rokoni házasságot. Ugyanakkor fontos, hogy örökbefogadó családjában otthon érezze magát, szülei gyermekükként tekintsenek rá, szeressék sajátjukként, nevezze szüleinek az örökbefogadókat, viselje új családjának vezetéknévét, ezzel is erősítve a kapcsolatot az örökbefogadó szülőkkel⁶⁰.

A 20. században még gyakran eltitkolták a gyerekek elől, ha nem a vér szerinti családjukban nevel-

kedtek. A lubavicsi Rebbe emiatt azt javasolta⁶¹, hogy jobb, ha nem zsidó gyereket fogadnak örökbe, így a fent említett származási kérdések nem merülnek fel. Ebben az esetben el kell végezni a rabbinátus segítségével a gyermek betérését ahhoz, hogy zsidónak számítsanak. Ezt akár kiskorúként is meg lehet tenni⁶², feltételezve, hogy olyan családban nevelkedik, ahol gyakorolják a zsidó vallási előírásokat és vallásos zsidó iskolába fogják járattatni⁶³.

Családi helyzetek

Az örökbefogadással nem válnak a szülők és a gyerekek a zsidó jog szerint rokonokká, így például a felnövekvő örökbefogadott gyerekek esetében felmerül a *jichud* problémája⁶⁴. Ez a kifejezés arra utal⁶⁵, hogy bizonyos kor után nem illendő ellenkező neműeknek egy zárt szobában kettesben maradni, hacsak nem házások vagy közeli rokonok. Vannak, akik azt javasolják⁶⁶, hogy a *jichud* megkönnyítésére jobb lánygyermeket örökbe fogadni, hiszen az édesanya várhatóan többet lesz vele kettesben, mint az édesapja, aki feltehetően sokszor későn jön haza a munkából.

Másik problémás szempont, hogy a zsidó jog szerint nem egyértelmű, hogy az örökbefogadott gyerek automatikusan örököl-e nevelőszülei után⁶⁷, ezért ilyenkor különösen fontos végrendeletet készíteni⁶⁸.

* * *

BÉRANYASÁG A TALMUDBAN

A kóser állatok elsősülöttje az Örökkévalónak van szentelve, a kohéennek kell ajándékozni, aki – ha az állat hibátlan – áldozatként mutatja be⁴⁵. Vegyünk egy elképzelt esetet! Adva van egy vemhes állat, és, tegyük fel, hogy valami módon át tudjuk tenni egy olyan állatba a magzatot, amelyik még sosem ellett. Az ellés után, ha „szülőanya” vemhes lesz a sajátjával, akkor a születendő utód elsősülöttnek számít-e vagy sem? Elképzélhető, hogy mivel az előző ellés nem a sajátja volt, akkor ez most az első sajátja, amely „megnyitotta anyja méhét”.

A Talmud⁴⁶ erre nem tudott választ adni (*téku*), ezért ezt az elképzelt újsülött állatot szentnek kell tekinteni, de nem kell odaadni a kohéennek, mert mégsem biztos, hogy szent⁴⁷.

A *Toszáfot* (13. század)⁴⁸ azt írja, hogy ez egyike az olyan kérdéseknek, amit azért hegyez ki ennyire a Talmud, hogy jobban megvilágítson egy háláchát. A prágai Jehudá Löw rabbi (1512–1609) úgy vélte⁴⁹, hogy „soha nem volt és soha nem lesz ilyen eset”... De ma már tudjuk, hogy akár ez is lehetséges.

Ez is egy jó példa arra, amit korábban már említettünk⁵⁰: a Talmud több helyen tárgyal olyan eseteket, melyek az ókorban még tisztán elvi kérdések voltak, gyakorlati megvalósításuk nem tűnt lehetségesnek. Ezek a források azonban nagyon fontos útmutatók napjaink rabbijainak, akiknek olyan helyzetekben kell döntéseket hozniuk, melyekre az előző generációkban nem volt precedens.

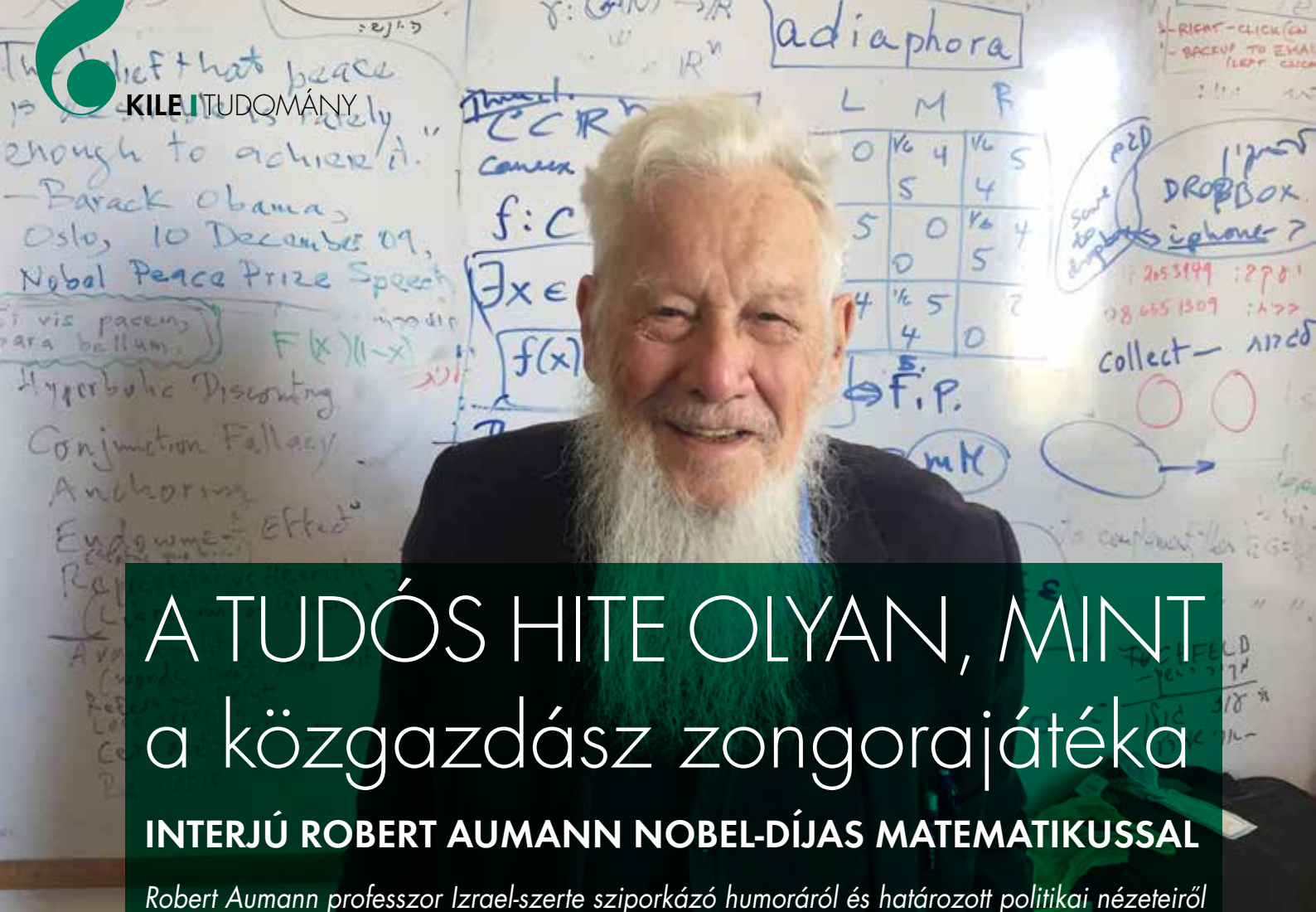
A fenti alapján felmerül a kérdés: ha a béranyának később születik meg az első biológiai gyereke, akkor ki kell-e váltani? *Eliashiv* rabbi szerint⁵¹ a válasz, hogy biztos, hogy nem, mivel a mi esetünkben a szülőanya kilenc hónapon keresztül hordta ki a gyermeket mielőtt megszülte, ezért biztos, hogy őt tekintjük úgy, mint a sajátja, aki „megnyitotta anyja méhét”.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Álder rebbe szerint⁶⁹ a szaporodjatok és sokasodjatok micvájának lényege, hogy minden zsidó hozzon létre magán kívül egy további zsidót. Ha ez nem megy a hagyományos úton, akkor hívjuk segítség-

gül az Örökkévaló által az emberiségnek adományozott tudást, vagy éppen segítségünk már világra jött zsidóknak, hogy megtalálják a Tóra útját. Adja az Örökkévaló, hogy minden gyermekre váró pár hamarosan boldog szülővé válhasson!

¹ 5Mózes 7:14.; ² 127:3., 128:5–6. Lásd Ibn Ezrá kommentárja *uo.* a 127. fejezethez; ³ 146:14.; ⁴ *Brésit rábá, Vájécé* 71.; ⁵ 1Mózes 29:31.; ⁶ *Sábát* 63a.; ⁷ *Pele joéc, Pirje vorivjá* címszó.; ⁸ *Cic Eliezer* responsum 15. kötet 45:3.; ⁹ *Nidá* 31a.; ¹⁰ *SÁ EH* 8:5.; ¹¹ *Uo.* 1.; ¹² Mivel ez a terület folyamatosan változik és fejlődik, előfordulhat, hogy egy-egy rabbinikus véleményt később a szerzője megváltoztat. Ezért ebben a témában a következő forrásra hivatkozok, mert ebben a rabbi aktuális álláspontját rögzíti. *Techumin* 37. kötet 101. oldal végén.; ¹³ Lásd *Encyclopedia* *uo.* 859–860. oldal.; ¹⁴ *Szánhedrin* 91b.; ¹⁵ 3Mózes 21:7. ¹⁶ *Sulchán áruach EH* 7:12.; ¹⁷ *Uo.* 18.; ¹⁸ *Techumin* *uo.* 97–98. oldal; ¹⁹ *Uo.* 96–97. oldal; ²⁰ Lásd *Encyclopedia* *uo.* 861–862., 865–866. oldal; ²¹ *Sulchán áruach JD* 269:1., 3.; ²² *Uo.* 4.; ²³ *Targum Jonátán az 1Mózes* 30:21-hoz.; ²⁴ 1Mózes *uo.* 4–13.; ²⁵ *Brácht* 60a.; ²⁶ *Talmud* *uo.*; ²⁷ Jeruzsálemi Talmud, *Péa* 2:4.; ²⁸ *Techumin* *uo.* 99–101. oldal; ²⁹ Barátom, *Mendel Schtroks* kölni rabbi közlése, annak ellenére, hogy tanulmányában (*Techumin* 5. kötet 258. oldal 5. pont) azt írja, hogy a szülőanya a gyermek anyja; ³⁰ *Uo.* Lásd még *Encyclopedia* *uo.* 867. oldal végén; ³¹ Lásd *Encyclopedia* *uo.* 863. oldal; ³² *Cic Eliezer* responsum 15. kötet 45:4.; ³³ Ennek a gondolatnak az alapja visszavezet Maimonidészhez (*A tévelygők útmutatója* 1. kötet 72. fejezet), a kontextus és a különböző fordítások összevetése után nem vagyok biztos benne, hogy erre gondolt Maimonidész. De akkor is helyes a gondolat; ³⁴ *A gölemlől* azt írja a *Cháchám Cvi* responsum (93. fejezet), hogy nem számít embernek, és meg szabad ölni azt. Lásd még *Szidré táhárá, Áhalot* 5a.; *Encyclopedia* *uo.* 874. oldal 178. lábjegyzet; ³⁵ *Encyclopedia* *uo.*; ³⁶ *Sulchán áruach JD* 266:2.; ³⁷ *Uo.* 10.; ³⁸ *Jábiá omer* responsum 7. kötet *JD* 24:5.; ³⁹ *Tsuvoit vóhánehágot* responsum 4. kötet 222. fejezet végén; ⁴⁰ *Minchát Slovo* responsum 3. kötet 98:4. végén; ⁴¹ 4Mózes 18:16. ⁴² *SÁ JD* 305:18.; ⁴³ 4Mózes *uo.* 15.; ⁴⁴ *Eliashiv* rabbi, idézi *Nismát Avrahám* *uo.* 35. oldal 12. pont; *Széder Puá* *uo.* 399. oldal 30. pont, 411. oldal 20. pont; ⁴⁵ 2Mózes 13:12., 15., 34:19., 4Mózes 18:15.; ⁴⁶ *Chulin* 70a.; ⁴⁷ *SÁ JD* 315:1.; ⁴⁸ *Ktubot* 4b. *ád* kezdőszo.; ⁴⁹ *Gur árjé* a 2Mózes 19:20-hoz, *lórábot golél vödofék* kezdőszo.; ⁵⁰ *Egység* 99. szám 15. oldal; ⁵¹ *Nismát Avrahám* *uo.*; ⁵² *Pele joéc* *uo.*; ⁵³ *Eszter* 2:7.; ⁵⁴ *Sulchán Menáchem* 6. kötet 40. oldal. Lásd még *Bigdé kohuná* responsum, *EH* 1. fejezet végén. Idézi a *Pitché tsuva* a *Sulchán áruach EH*-hoz 154:26. végén; ⁵⁵ *Szánhedrin* 19b.; ⁵⁶ *MáHáRSA* *uo.* Lásd még *Birkát bánim* 14. fejezet 22. lábjegyzet (ez megcáfolja az ellenkező állítását *uo.* 419. oldal); ⁵⁷ *Pele joéc* *uo.*; ⁵⁸ 56:4–5.; ⁵⁹ *Birkát bánim* 14:1:1–3.; ⁶⁰ *Uo.* 6.; ⁶¹ *Sulchán Menáchem* *uo.* 40–42.; ⁶² *Sulchán áruach JD* 267:6.; ⁶³ *Szidé és* responsum *OC* 46:2., *JD* 61. végén; ⁶⁴ *Sulchán Menáchem* *uo.* Lásd még *Igrot Mose* responsum, *EH* 4. kötet 64:2.; ⁶⁵ *Sulchán áruach EH* 22. fejezet; ⁶⁶ *Birkát bánim* 14:2:3.; ⁶⁷ *Al bén imáctá lách* 18. fejezet; ⁶⁸ *Birkát bánim* *uo.* 10.; ⁶⁹ Idézi *Igrot kodes Admor MáHáRjÁC* 17. kötet 76. oldal; ⁷⁰ *Uo.* 20–21. oldal; ⁷¹ *Mámávré Admur Házákén, Hákcárim* 460. oldal; ⁷² *Uo.* 22. oldal; ⁷³ *Uo.* 24–25. oldal; ⁷⁴ Lásd *Sulchán áruach, CM* 1:6., 420:38.; *Nité Gávirél, Siduchim* 42:1

A TUDÓS HITE OLYAN, MINT a közgazdász zongorajátéka

INTERJÚ ROBERT AUMANN NOBEL-DÍJAS MATEMATIKUSSAL

Robert Aumann professzor Izrael-szerte sziporkázó humoráról és határozott politikai nézeteiről ismert és elismert, játékelmélettel foglalkozó matematikus. Thomas Schelling amerikai tudóssal együtt játékelméleti munkájukért „a konfliktus és az együttműködés a játékelméletben” témakörében 2005-ben a világ legrangosabb tudományos kitüntetését, közgazdasági Nobel-díjat kaptak. Aumann professzor nem ismeretlen a magyar zsidó olvasóknak: 2007. októberében a Vasvári Pál utcai zsinagógában tartott gyönyörű előadást. A Jeruzsálemi Héber Egyetem racionalitáskutató központjában beszélgettünk. *VADÁSZ ÉVA ÍRÁSA*

Önt az egész világ mélyen vallásos emberként ismeri, aki mégis vagy éppen ezért olyan egzakt tudományok területén alkotott rendkívülit, mint a matematika és a közgazdaságtan. Lát ellentmondást a világ megismerésére irányuló két-féle megközelítésmódban?

A zsidó vallás nem elsődlegesen a hitről szól, hanem a gyakorlatról. Más vallásokat általában a hit határozza meg, a zsidó vallásnak is fontos eleme a hit, de másodlagos szerepe van. Úgy fogalmaznám, hogy a parancsolatok teljesítése a zsidóság lényege. A héberben a vallás szót úgy mondjuk: dat. A Bibliában a vallásra használt szó szintén a dat. Ennek a szónak semmi köze nincs a hithez, hanem a cselekedetekre, a gyakorlatra utal. Eszter könyvében,

a tekercs elején Ahasvérus király azt mondja, az italok megfelelnek a gyakorlatnak. (Károli Biblia: Eszter könyve 1:8 „És az ivás, rendelet folytán, kényszer nélkül történt; mert így hagyta meg a király háza minden gondviselőjének, hogy kinek-kinek akarata szerint cselekedjenek.”) Bort vagy whiskyt pedig nem lehet vallásilag inni. Később azt írja a tekercs, hogy Eszter, mielőtt királynő lett, beteljesítette a női dat-ot, azaz kétszer 6 hónapig fürdött olajokkal és illatosította magát. (Eszter könyve 2:12. „Mikor pedig eljött az ideje minden leánynak, hogy bemenne Ahasvérus királyhoz, miután asszonyok törvénye szerint tizenkét hónapig bántak vele (mert ennyi időbe telik az ő szépítésök, hat hónapig mirtusolaj-

jal és hat hónapig illatos szerekkel és asszonyi szépítő szerekkel.”) A dát szó itt sem jelenthet hitet, csakis gyakorlatot. *Dát hánásim.* A női gyakorlat az, ami Ahasvérus király háremében teljesült. És ez a szó a héber nyelvben a vallás! Nem mondom, hogy nem foglaltatik benne a hit, de a fő a gyakorlat! A cselekedetekből áll elsődlegesen a vallás: mint például *cödákát*, adományt adni vagy a *lason hárá*, a rossz nyelv, azaz a rosszindulatú pletyka tiltása vagy a szombat megtartása. A tudomány pedig a világ kutatása, kísérlet annak megértésére. Ez a két dolog nem összeférhetetlen, és nincs közöttük összefüggés. Ilyen alapon lehetne összeférhetlenséget keresni a zongorázás és a közgazdaság között. Tehát nem ellentétes dol-

gokról beszélünk, hanem más síkú dolgokról. Más nézőpontokról. Ez a fő válasz a kérdésre, de van egy másik válaszom is!

A zsidó vallásban nem kérdés a hit, hanem a vallásnak a része. Ez a kérdés azonban arra kér tőlem választ, hogy a világ tényleg 5778 éves-e. Sejteti, hogy ha ezt nem hisszük el, hitetlenek, epikureusok vagyunk. Na már most, a modern tudomány szerint a világ több mint 4 milliárd éves. Fiatalkoromban még csak 2 milliárd éves volt. Ezek szerint 2 milliárd évet öregedtem azóta! De a viccet félretéve, itt sincsen összeférhetlenség. A tudomány a világ megértése. Maga a megértés egy érdekes szó, és ez már egy harmadik válaszrész, de a mi megértésünkről beszélek. Amit mi gondolunk arról, hogy mi a világ. Ami a fejünkben van.

Tehát a tudomány nem objektívan létezik, csak a mi fejünkben van?

Pontosan! Hadd illusztráljam: A Föld kerek. Mindenki ezt mondja, ugye?! A Talmud bölcsei is ezt mondták. Mit jelent ez? Van a Földben egy pont, melytől a földkéreg minden pontja ugyanolyan távolságra van. A kéreg minden pontja ugyanolyan távolságra van ettől a ponttól, amit a Föld középpontjának nevezünk. Ez aztán a nagy igazság, ugye?! De végeredményben ez igen bonyolult dolog. Mivel ez csak egy teória. Nem tény, és nem is találgatás! Bizonyított teória. Mégis csak a mi fejünkben létezik, hiszen a távolságról szól, amit az ember talált fel. Ezért bonyolult a dolgok leírása, például az, hogy a Föld kerek. Mert ez egy világlátás. Ez a látás mi vagyunk. Következésképpen, mi fordítjuk le a valóságot magunknak. Ezzel nem azt mondom, hogy a 4 milliárd évet lefordítom 5778 évre, hanem azt, hogy a tudomány olyan, mint a művészet. Rembrandt vagy Van Gogh másképp festi meg ugyanazt a témát, mi pedig különbözőképpen látjuk az alkotásaikat. Mindenki máshogyan interpretálja a történéseket. Ezt hívják narratívának. A tudomány egyféle narratíva.

Mózes első könyve, a *Genesis* is egy narratíva. Vannak, akik a teremtés hét napjának értelmezését a geológia tudományához tartozónak látják. Innen már csak egy gondolati ugrás az, hogy az ember találta fel az időt, az idő is csak a mi fejünkben létezik.

A ZSIDÓ VALLÁS GYAKORLATA A JÁTÉKELMÉLETI MUNKÁSSÁG RÉSZÉ

Vallásos családban nőtt fel vagy később vált hívő emberré? Mit szóltak a környezetében, amikor tudományos pályára adta a fejét?

A szüleim kora gyerekkoromtól megengedték, hogy bármit csináljak. Egy nagyon jó gimnáziumba vettem fel, de egy napot töltöttem csak ott, és inkább jesivába akartam menni. És a szüleim megengedték! 13 éves voltam. Egyszerűen megengedték, hogy azt csináljak, amit akarok. És még örültek is neki. Felneveltek, értékrendet adtak, és biztosak voltak magukban. A hagyományt átadták, és aztán azt csinálhattunk a fivérémmel, amit akartunk.

Hogyhogy 13 évesen ment gimnáziumba?

Mert hamarabb végeztem el az általános iskolát a sikereim miatt.

A zsidó kommentárirodalomban megjelenik a játékelméletet, amely az ön szűken vett szakterülete. A Talmudban alkalmazott játékelméleti levezetéssel sokat foglalkozott.

Igen, a talmudi csődprobléma játékelméleti analízise a Talmud egy bonyolult fejezetét veszi alapul. Kétségtelenül ez a legjobban ismert munkám, nem tudományos körökben, ahol szintén hivatkoznak rá, hanem általánosan, a nyilvánosság számára. Tudományos társaságnak ugyanúgy tartok róla órákat, mint gimnazistáknak. Röviden elmondom, miről van szó. Meghal egy ember, akinek adósságai vannak, melyek nagyobb értékűek a vagyonánál. A kérdés, hogyan osztják fel az örökösök a vagyonát. Ez egy játékelméleti kér-

dés. Három különböző csődprobléma esetén a 2000 éves Babilóniai Talmud (*Kötubot* 93a.) olyan megoldásokat ír elő, amelyek egyformán előzik meg a megfelelő koalíciós játékok nukleolitjait. A játékelmélethez független megoldások a vitott összeg egyenlő elosztásának talmudi elvével összhangban adódnak. A modern jog szerint arányosan kell felosztani a vagyont. Ez az indoklás egyedülálló megoldást jelent minden csődprobléma számára, amely mindig egybeesik a nukleolussal. A másik talmudikus elv alapján két másik okot javasolnak ugyanezen szabályra. Mondanom sem kell, hogy a szóban forgó szabály nem az arányos felosztás.

KISZÁMOLHATÓ-E A BÉKE?

Alkalmazható a játékelmélet az összetett közel-keleti probléma-rendszer kezelésében? Segíthetnek az Ön által kidolgozott módszerek mondjuk Izrael Irán-politikájának alakításában, netán az ország arab szomszédaival való viszonyának rendezésében?

Igen. Olyan értelemben, hogy a játékelméleti tételeket lehet alkalmazni, de a játékelmélet soha nem ad választ ebben a témában. Választ a játékelmélet csak bizonyos esetekben ad. Például választásokkor vagy az autóforgalomban. Ámbátor, a játékelméleti módszerek akár pontosan rámutathatnak arra, hogy mit kell tenni. De a Közel-Kelet, Irán, arab szomszédok tárgykörben a játékelmélet nem pontos választ ad, hanem alapelméleteket. És a fő elmélet az, hogy az emberek ösztönösen cselekszenek. Ez a mögöttes igazság! A béke erőltetése nem ösztönzi az embereket. Tudniillik lehet, hogy ők pont nem békét akarnak. Vagy ha békét akarnak, akkor is lehet, hogy speciális módon szeretnék azt elérni. Érthető, hogy nem a békét kell propagálni! A háborút kell megérteni, ami nem várt ösztönöket hoz ki a felekből. Vegyük a rákbetegséget. Emberöltök óta velünk van a rák, ez a nagyon

súlyos probléma, amit meg kell oldani. Meg kell értenünk a betegséget ahhoz, hogy gyógyítani tudjuk. A tudomány, az orvostudomány először megpróbálja megérteni a rákot, aztán próbálja meggyógyítani. A béketeremtésre irányuló erőfeszítések mindig kompromisszumot próbálnak találni, amit ugye el kell fogadnia minden félnek. Ahogyan például itt az egyetemen van a Harry Truman Békeközpont vagy Jaffón a Simon Peres Békeközpont, úgy vannak rákkutató központok is. Nem azért foglalkoznak rákkutatással, mert szeretnék rákosak lenni, ugye? Azért kutatják, akarják

megérteni, hogy meg tudják ölni, ki tudják irtani a rákot! Én azt mondom, hogy mielőtt békeközpontokat alapítunk, háborúkutató intézményeket kell létrehozni. Azért, mert nem akarunk háborút! Nem az egyes, már megtörtént dolgokat kell megértenünk, hanem a háborút általában. Az emberi mechanizmusok többé-kevésbé ugyanolyanok. Példaként, amikor lerobban a kocsim, elviszem a szervizbe, és a szerelő megpróbálja megtalálni a meghibásodás okozóját. Ő általában ismeri a hibákat, az én autóm nem ismeri, mégis megjavítja.

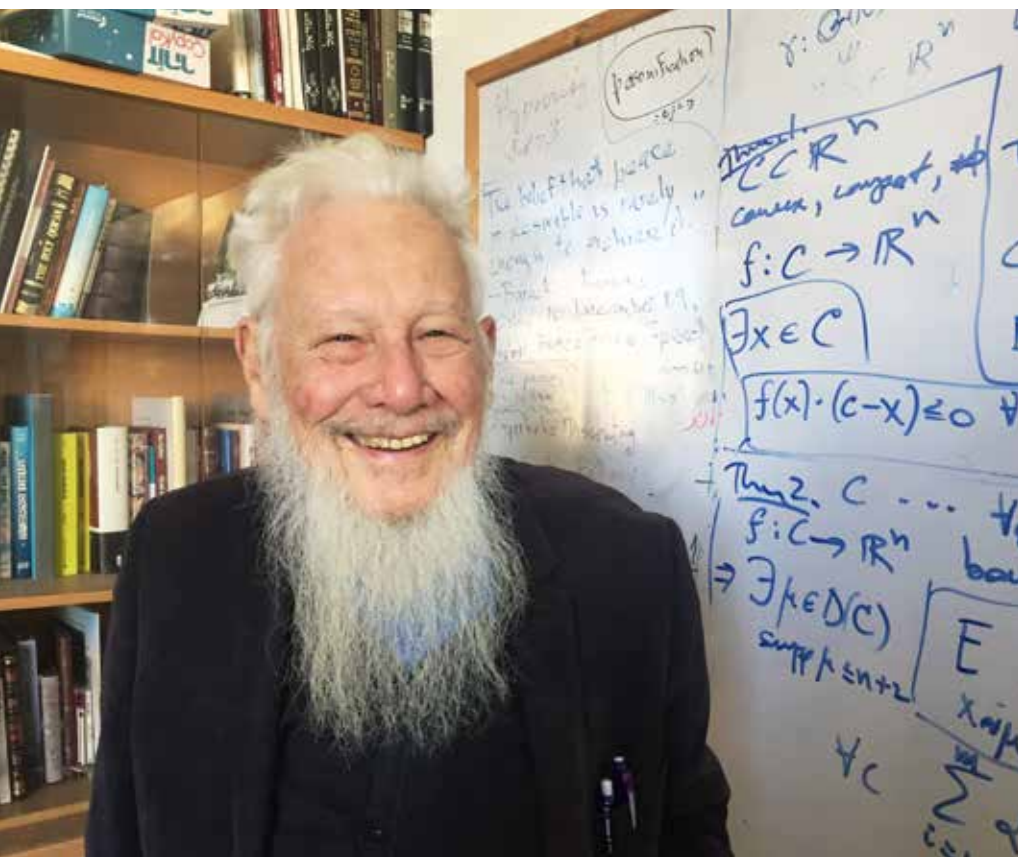
A játékelmélet a társadalomtudományokban is gyakran alkalmazott módszer. Mít gondol ebből a szemszögből az izraeli társadalom előtt álló kihívásokról? Sokak szerint az összetett és számos érdekelentéssel terhelt izraeli társadalom óhatatlanul katasztrófa felé halad. Valós ez a vízió, illetve amennyiben igen, elkerülhető-e Ön szerint a tragikus végkifejlet?

Majdnem 50 éve élek Izraelben, és nem látom a helyzetet katasztrófálisnak. Azonban, ha nem teszünk meg bizonyos lépéseket, akkor igen, akár katasztrófa is bekövetkezhet.

Van-e játékelméleti megközelítésből magyarázat a zsidó nép 3300 éves, töretlen létezésére vagy az isteni gondviselés az egyedüli oka a fennmaradásunknak?

JÁTÉKELMÉLET A TALMUDBAN

„Egy problémát részletesen megtárgyaltak a Talmudban, amelyet úgy hívtak, hogy házasságszerződés-probléma: egy férfinak 3 felesége van, akiknek a házassági szerződés előírja, hogy abban az esetben, ha a férj meghalna, külön-külön megkapnak 100, 200, ill. 300 részegységet. A Talmud kétségtelenül egymásnak ellentmondó előírásokat ad. Ott, ahol a férj 100 egységnyi vagyont hátrahagyva hal meg, a Talmud egyenlő felosztást javasol. A 300 egységnyi vagyonnál arányfelosztást javasol (50, 100, 150), míg a 200 egységnyi vagyonnál a javaslat 50, 75, 75, ami teljes rejtély. Ez a különös Misna összezavarta a Talmud tudósait két évezreden át. Felismerték, hogy a Talmud előrevetíti a modern együttműködő játékelméletet. Mindegyik megoldás megfelel egy meghatározott játék középpontjának.” (Mészáros József: *A játékelmélet története*) [utalás a *Kötubot* 93a-ra]

Nem hiszem, hogy ez játékelmélet. A játékelmélet nem alkalmazható mindenre. Sok témakörben alkalmazható, igen, például a közgazdaságtanban, a biológiában, a jogban, politikában, háborúban, üzletben, de nem mindenben. Nem gondolom, hogy a játékelmélet ebben az esetben alkalmazható, de ettől függetlenül a kérdés jó. A válasz, vagy egy részválasz pedig az, hogy a zsidók zsidókkal házasodnak. Egy fiatalasszony egyszer azt mondta nekem, hogy neki nagyon tetszik a zsidó vallás. „A ti vallásotok egyszerűen gyönyörű, de egy csúnya dolog van benne, az, hogy csak zsidó házastársat választhattok. Jobban mondva, hogy sok zsidó csak zsidó partnert választ, és ez rasszizmus.” Egyébként, mondta, imádja a zsidóságot. Azt mondtam neki, hogy pont a házasság miatt imádkozhatja a zsidóságot, mert ez az elem tartja fent ezt a népet. Ha szereti a zsidóságot, megéri, hogy ha a zsidóság megengedné a vegyes-házasságot, akkor nem öröklődne. Kérdezted, hogy vallásos családban nőttem-e fel. Igen. De nem minden zsidó nő

fel vallásos családban. Vannak, akik nem vallásos családban nevelkednek, de vannak olyanok, akik nem is a születésük óta zsidók. De a törzse a zsidóságnak a vallást gyakorló emberek, azaz a hagyományt őrzők.

A CHÁBÁDBAN ELFOGADNAK, BÁRKI IS LEGYÉL

Milyen a kapcsolata a Chábád mozgalommal Izraelben és világszerte?

Hatalmastisztelettel vagyok irántuk, de jómagam nem tartozom a Chábád köréhez. A hatalmas tisztelet pedig nem arra irányul, amit gondolnak, hanem arra, amit tesznek. Elkötelezett emberek, akik jelen vannak az egész világon. Pár éve voltam az Antarktiszon, ahol nem lakik

csodás történetet Menachem Mendel Schneersonról. Egy asszony azzal kereste meg, hogy egy barátjánője családjában csak nem jön a gyermekáldás. Kérte a rebbét, hogy járjon közben a Jóistennél. A rebbe megkérdezte, vallásos-e a barátnő családja. Mondta az asszony, hogy nem. Mondd meg a barátnődnek, szólj a rebbe, hogy gyűjtsön gyertyát péntek esténként. Erre az asszony: De hát ő gyűjt gyertyát! Akkor miért mondd, hogy nem vallásosak? Szeretem ezt a sztorit a rebberől.

MI AZ ISTEN?

Professzor, mint Nobel-díjas vallásos matematikusnak mi a válasza arra a kérdésre, hogy mi az Isten?

A JÁTÉKELMÉLET

A játékelmélet a matematika egyik, interdiszciplináris jellegű, azaz a tudományágak közé egyértelműen nehezen besorolható ága, mely azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mi a racionális, észszerű viselkedés olyan helyzetekben, melyekben minden résztvevő döntéseinek eredményét befolyásolja a többiek lehetséges választása. A játékelmélet a stratégiai problémák elmélete.

- A játék a játékosok lehetséges viselkedését és a lényeges körülményeket meghatározó szabálysor által leírt folyamat.
- Az információs halmaz (ismeret) meghatározó. Például a játék tökéletes információs, amennyiben a résztvevők birtokolják az összes vonatkozó adatot (szabályok, lehetséges választások, eddigi események) és a játék véges.
- A stratégia a szabályokat alkalmazó, az ellenfél érzékelt hibáit felhasználó, győzelemre, de minimum döntetlenre segítő módszer.

A matematika viszonylag fiatal ága, a játékelmélet azzal foglalkozik, hogy melyek a racionális döntések olyan helyzetekben, amikor a döntések eredményét a többi fél döntései is nagymértékben befolyásolják.

A játékelméletet Neumann János és Oscar Morgenstein közösen alapozta meg, amikor 1944-ben megjelentették a „Játékelmélet és gazdasági viselkedés” című munkájukat. Ez a munka Neumann 1928-ban íródott tanulmányának kiterjesztése. Neumann János bebizonyította, hogy valamennyi kétszemélyes zérus-összegű játékban létezik mindkét fél számára optimális stratégia, mégpedig az egyéni tiszta stratégiák speciális véletlen keveréke, amennyiben kellő ideig eltart az egész. Hosszú távon egyikük se nyer semmit; egyensúlyi állapot tapasztalható.

senki, csak pár kutató időszakosan. Hajóútra mentünk, és képzeld el, ott a hajón szembejött két chabados! De a viccet félretéve, tényleg mindenhol ott vannak. És elfogadnak, bárki is legyél. Hallottam egy

Ez egy olyan kérdés, amivel nem foglalkozunk a zsidó vallásban. Isten vezényli a világot, Isten teremtette meg a világot, Isten rálát a világra, és ennyi. A vallás a gyakorlat, és nem a hit elsődlegesen.

ZSIGMOND KIRÁLYBÓL MILTON FRIEDMAN NÉVVÁLTÁS ÉS VÍZIÓK AZ EMIH EGYETEMÉN

Idén nyáron röppent fel a hír, hogy az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség megvásárolja a Zsigmond Király Egyetemet. A felsőoktatási intézmény 2016. óta működik egyetemenként, jelenleg 11 alapszak mellett öt szakon mesterképzés is folyik, valamint ötféle felsőoktatási szakképzésből választhatnak az ide jelentkezők. A tulajdonosváltásról, névváltoztatásról és az egyetemmel kapcsolatos tervekről BODNÁR DÁNIELT kérdeztük.

Miért döntött úgy az EMIH, hogy megvásárolja a Zsigmond Király Egyetemet?

Saját értékrendünk és tudásbázisunk alapján van olyan erkölcsi, szellemi üzenetünk, valamint nemzetközi kapcsolati tőkénk, melyet az egyetem működtetésével oszthatunk meg a leghasznosabban a szűkebb zsidó közösséggel és tágabban a társadalommal. Másfelől itt az ideje, hogy – miként például az idősellátásban tesszük – szerepet vállaljunk olyan tevékenységekben, amelyek nem szűken szabott egyházi hatókörűek, hanem elérik a társadalom egészét. A zsidó közösségnek ugyanis van olyan üzenete és értékvilága, amely jelentősen hozzájárulhat Magyarország szellemi és kulturális gyarapodásához a XXI. században is. A Milton Friedman Egyetem elindítása ennek szimbolikus felmutatása. A tudásalapú és értékalapú közösség-szervezés a legfőbb célunk.

Ki az egyetem tulajdonosa?

Az EMIH a tulajdonos és lesz hamarosan a fenntartó is. A tulajdonosváltás és névváltoztatás egy hosszú formális folyamat, amely feltehetően a következő egy-két hónapban fog megtörténni.

Milyen források bevonásával sikerült megvásárolnia az EMIH-nek a ZSKE-t?

Az EMIH az ortodox világban megszokott modellben működik, ahol a támogatók megkérdezik, hogy a lokális közösségnek működési vagy más jellegű támogatásra van-e szüksége. Mi azt tartjuk, hogy intézmények sokkal hosszabb távon képesek biztosítani a közösség prosperitását, mint egyszeri, esetleg könnyedén elillanó adományok. Az igaz, hogy lényegesen több munkát jelent ez a közösség számára, de nagyobb biztonságot is nyújt. Támogatóink egyfelől az Egyesült Államokban élő, anonim, magyar származású, üzletemberek, akik szeretnének valamit visszaadni Magyarországnak és a magyar zsidóságnak is. Másfelől a Magyar Fejlesztési Bank az akvizíció egy részéhez nyújtott 1,1 milliárd forint értékű forrást.

A vásárláshoz kapcsolódó hitelfelvétel mennyire volt nehézkes?

Ez egy teljesen piaci alapú hitel, amelynek felvételét nyolc hónapos egyeztetési és tárgyalási folyamat előzte meg. Maga a tranzakciós folyamat 18 hónapot vett igénybe, mely mutatja, hogy meglehetősen bonyolult, piacilag is alaposan átgondolt ügyletről van szó.

A végleges vételár üzleti titok tárgyát képezi?

Igen. Elsősorban az eladói, de a támogatói érdekek védelme miatt

is így kell eljárunk. A megállapodásaink ebben a tekintetben kötnek bennünket.

Létezik-e valamilyen politikai szál, esetleges alku is az egyetem megvásárlásával összefüggésben vagy tisztán piaci döntés volt a vásárlás?

Semmilyen politikai alku nincsen. Ez egy teljesen piaci jellegű ügylet, minden elemében. A kormányzat csak a piaci folyamat után tudta meg a befejezett vásárlás tényét. Ahogyan nincs politikai alku, úgy kormánybefolyás sem létezik az ügylet kapcsán.

Mennyire és hogyan jelenik meg a zsidó vallás és kultúra a képzésben? Világi vagy vallásos képzés lesz-e az egyetemen?

Ez egy szekuláris egyetem. Az EMIH fenntartói státuszban, de nagy távolságban és valódi függetlenségben működteti oktatási intézményét. Lesz az egyetemnek egy fizikailag és vezetésében is különálló, így minden szempontból elkülönülő vallási divíziója is, de ez semmilyen formában nem kapcsolódik a világi oktatási divízióhoz.

Milyen külföldi partnerekre számítanak?

A szekuláris képzésben az EMIH megjelenése a nemzetközi kapcsolatrendszeren keresztül manifesztálódik, például az izraeli Bar Ilan

Egyetem és az amerikai Touro College-dzal való együttműködés már elindult. A State University of New York-kal pedig jelenleg folynak a tárgyalások.

ACEU-val kapcsolatos eseményekkel és az ottani képzéssel összefüggésben mi az álláspontja?

Azt szeretnénk megmutatni, hogy a zsidó közösség képes önállóan hozzájárulni a különböző társadalmi alrendszerek színvonalas működéséhez. Az általunk nagyra becsült CEU képviselte oktatási minőség jelentős értéke a magyar oktatási rendszernek. Nemzetközileg elismert és nemzetközi fenntartásban lévő intézmény, a zsidósághoz semmilyen módon nem kapcsolódik, és a kormányzattal meglévő nézetkülönbségükkel kapcsolatban sem lenne szerencsés, ha állást foglalnánk vagy zsidó szálát maszatolnánk bele. A saját értékteremtési szándékainkra koncentrálnunk, ami sajnálatosan eddig a Holokauszt óta eltelt bő 70, illetve a rendszerváltás óta eltelt szűk 30 évben nem igazán volt jellemző a hazai zsidó közösség szervezeteinek jelentős részére.

Miért pont Milton Friedman nevével viseli majd az egyetem?

Friedman az egyik legjelentősebb magyar zsidó származású gondolkodó, a 17. „magyar” Nobel-díjas, aki a 20. század második felében az egész világgazdaság sorsára nagy hatással volt.

Mennyire jelenik meg majd Friedman életműve az oktatásban?

Az egyetemnek nem lesz politikai elkötelezettsége, de szimbolikusan van jelentősége annak, hogy egy magyar zsidó, konzervatív-liberális, Nobel-díjas közgazdászról nevezzük el. Friedman munkássága minden mértékadó közgazdasági képzésben megjelenik. Az életművét sok szempontból példamutatónak tartjuk mindenféle világnézetű ember számára. Életének utolsó húsz évét a köz ügyeinek, és ezen belül is a pénzkultúra, gazdálkodás, mértékletes fogyasztás elveinek a szé-

lesebb nyilvánossággal való megismertetésének szentelte.

Milyen értéke lesz az itt szerzett diplomának? Mivel tudják majd mérni?

Természetesen vannak nemzetközi mérési eljárások, amellyel lehet ezeket mérni. A következő öt évben szeretnénk a nemzetközi kapcsolatainkkal bővített, megújult egyetem minőségének megfelelő elismertséget szerezni a Milton Friedman Egyetemnek.

Milyen szakok maradnak, melyek szűnnek meg? Hogyan változik a képzés, jönnek-e vendégoktatók?

A képzés jelenlegi struktúrája nem változik. A már létező nemzetközi megállapodások mellett további kooperációs megállapodások előtt állunk az oktatási kormányzat bevonásával az izraeli kormány által támogatott, az innováció területén. Ezzel összhangban az innovációs üzleti transzfer meghatározó intézményévé kell válnia a Milton Friedman Egyetemnek. A mi fő te-

rületünk az lesz, hogy a különböző technológiai és tudományos innovációk piacosíthatóakká váljanak a jövőben, és az üzleti szférában miként érvényesülhetnek.

Hogyan érintik a változások az éppen most itt tanulókat? Az anyagi kondíciók miként változnak? Milyen egyéb tartalmi változások lesznek?

Semmilyen módon nem érintik a változások a már itt tanulókat. Nem rombolunk le semmit, csak építünk!

Milyen személyi változások várhatóak az egyetemen?

Pártos Ferenc, a közismert oktatás-stratéga és üzletfejlesztési szakember, a CEU volt dékánja már megérkezett az egyetem vezetésébe, mint az egyetem új, kiterjesztett jogkörrel rendelkező elnöke. Emellett lehetséges, hogy az oktatási stratégia és koncepció mentén további strukturális átrendezések lesznek a későbbiekben, de személyi változásokat jelenleg nem tervezünk.

MILTON FRIEDMAN (1912–2006)

Friedman 1912. július 31-én született New Yorkban magyarországi zsidó bevándorlók gyermekeként. Apja Friedman Jenő Saul, anyja Landau Sára Eszter volt.

Milton 1928-ban, kevéssel 16. születésnapja előtt érettségizett, majd a Rutgers Egyetemen matematikából diplomázott. A Chicagói Egyetemen '33-ban szerzett diplomát, majd a Columbia Egyetemen tanult statisztikát. '35-ben Washingtonba utazott, ahol kormányzati munkát vállalt. 1940-ben a Wisconsin Egyetem közgazdasági tanszékén lett professzor, de a tanszéken dülő antiszemitizmus miatt inkább visszatért a kormány szolgálatába.

A háborús éveket a Szövetségi Kormányzatnál töltötte. '46-ban elfogadta a Chicagói Egyetem meghívását, hogy közgazdaságtant tanítson. A következő 30 évet Chicagóban töltötte. Ott kiépített egy olyan kört, melynek később számos Nobel-díjas közgazdász volt a tagja.

Közismert, hogy 1975-ben egy alkalommal Pinochet diktátort a demokratikus átalakulásokról próbálta meggyőzni, amit a diktátor jelentős nemzetközi botrányt kavartva visszautasított.

'76-ban kapta meg a Közgazdasági Nobel-emlékdíjat. '77-ben vonult nyugdíjba a Chicagói Egyetemenről. A '80-as elnökválasztási kampányban Ronald Reagan mellett nem hivatalos tanácsadó volt, majd a Reagan-kormányzatot is szolgálta. '88-ban megkapta a Nemzeti Tudományos emlékérmét.

MENASHE – egy film a szeretetről és a küzdelemről

Immáron hatodik alkalommal került megrendezésre a Budapesti Zsidó és Izraeli Filmfesztivál. Idén is két helyszínen, a Puskin és a Művész moziban zajlott a program, az érdeklődők összesen 38 vetítésen, több tucat film közül válogathattak a világ minden tájáról. MEGYERI ANDRÁS JONATÁN ÍRÁSA

A vetítések többsége telházszal zajlott: az egyre nagyobb érdeklődés mellett az átlagos látogatottság 86 százalékos volt, ami igen szép eredmény. A fesztiválon idén is megszavaztak egy közönségdíjas filmet, mely ez alkalommal a Volt egyszer egy Németország (*Es war einmal in Deutschland...*) című német munka lett.

MENASHE

A számtalan fantasztikusan igényes alkotás közül azonban kiemelkedett egy amerikai játékfilm, Menashe címmel, melynek két különlegessége is van. Az egyik, hogy majd' két évig a New York-i Brooklynnak abban a Boro Park negyedében forgatták, ahol a világ egyik legnagyobb ortodox, többségében haszid közössége él. A másik érdekesség, hogy a film elejétől végéig jiddis nyelven szól, színészei autentikus emberek, a boro parki közösség tagjai. Ugyanakkor a Menashe, annak dacára, hogy a főszereplő, Menashe Lustig saját történetén alapul, mégsem doku-

mentumfilm, hanem egy ízig-vérig „zsidós” képzelt történet.

A történet egy özvegy édesapáról szól, aki egyedül neveli egy szem fiát, Ruvent (Ruven Niborsi). Ugyanakkor a fiú életkora miatt a

AZ IGAZI MENASHE LUSTIG

Menashe Lustig, a film címadója és önmagát alakító főszereplője amellet, hogy egy vegyeskereskedésben dolgozik, mindig is színész szeretett volna lenni. Ez a hivatás azonban nehezen egyeztethető össze az ultraortodox életmóddal, így kenyerét badchen-ként kereste. Ez a szakma kifejezetten zsidó közösség sajátja, különböző rendezvényeken, jellemzően esküvőkön a közönség szórakoztatására szerződött „ortodox stand-up” színészeket nevezik így. Ennek mestere Lustig, aki a filmben meg is mutatja tehetségének legjavát.

közösség vezető rabbija jobbnak látja, hogy Ruvent inkább az elhunyt feleség testvérének a családjá nevelje, hiszen gyereknek családban a helye. Menashe, miközben az élet majd' minden területén igazi slimázl (csetlő-botló figura), próbál küzdeni a gyerek nevelésének jogáért, de tudja, hogy ehhez meg kell komolyodnia, ha úgy tetszik, jobban oda kell tennie magát – és a film végére meg is születik ehhez az elhatározás.

Az alkotás különlegessége, a hitellessége mellett, hogy egyrészt betekintést ad a haszid közösségek mindennapjaiba, szokásaiba az ünnepekkel, az örömmel és a gyászszal, a haszid fárbrengenekkel, miközben rendkívüli szeretettel és pozitív hozzáállással mutatja meg ennek az életformának a kihívásait és szépségeit.

A filmet Josh Weinstein, egy nem vallásos zsidó rendező jegyzi, akinek ez az első játékfilmje, melyet egyenesen a világ egyik legkomolyabb független filmes fesztiválján, a Sundance-en mutattak be, óriási sikerrel.

Jelenetek a filmből

„Emberi történeteket akartunk megmutatni”

Beszélgetés Daniel Finkelmannel, a Menashe című film producerével

Abban, hogy a Menashe ennyire hiteles és szép film lett, komoly szerepe van Daniel Finkelmannnek, egy lubavicsi közösséghez tartozó filmrendezőnek, aki a Menashe egyik producere egyben, és nekem személyes barátom. A film megnézése után Dannytól azt próbáltam megtudni, mi motiválta, hogy közreműködjön a Menashe elkészítésében.

„Régóta foglalkozom filmkészítéssel, általában zenei videókat, klipeket készítek különböző haszid zenészeknek, így dolgoztam és jelenleg is dolgozom a legtöbb, az ortodox zenei világban ismert művésszel, Benny Friedmannel, Avraham Frieddel, Mordechai Werdygerrel, Gad Elbazzal és még sokakkal. Egyik személyes jó barátommal, Lipa Schmelzterrel úgy három éve még Budapesten is forgattunk egy rövid dokumentumfilmet.” – kezdte a történetét Danny Finkelman – „A Menashe ugyanakkor különbözik minden korábbi munkámtól, hiszen egy nagyjátékfilmről van szó, ahol megmutathattuk a világnak ennek a sokszor zártnak gondolt közösségnek a kevésbé ismert arcát. Emberi történeteket hús-vér emberekkel, akik nagyon is emberi problémákkal küszködnek mindennapjainkban. Azt akartuk megmutatni, hogy az ortodox zsidók is, annak ellenére, hogy szigorú szabályok közt élnek, ugyanolyan emberek, akik éreznek, szeretnek, gondolkodnak, dilemmáik vannak. Azonban igyekeztünk mindezt pozitívan ábrázolni és az életforma nagyon is emberi mivoltára helyezni a hangsúlyt.”

A REBBE ÁLDÁSÁVAL A VAKSÁG ELLEN

„Filmes karrierem elég valószínűtlenül indult, hiszen gyerekkoromban komoly betegségben szenvedtem és úgy tűnt, hogy még gyerekként el fogom veszíteni látásomat.” – meséli Finkelman, hogy hogy lesz egy lubavicsi haszid gyerekből filmrendező vagy operatőr. – „Izraelben születtem orosz, haszid szülők gyermekeként, így szüleim, mikor az orvosok majdnem felhagytak minden reménnyel, elvittek a Rebbéhez, aki megáldott, és mihamarabbi gyó-

gyulást kívánt. Még ugyanazon a héten ellátogattunk egy New York-i szemspecialistához, de már szinte a vizsgálat után azonnal, csodák csodájára, a szememen eltűnt a korábban gyógyíthatatlannak diagnosztizált daganat, és hamarosan teljesen gyógyultnak nyilvánítottak. Mindig is a lubavicsi közösséghez tartoztam, de sosem gondoltam, hogy pont a szemem lesz az, amit a legtöbbet használok majd munkám során, hiszen alapvetően operatőr lettem.” Finkelman gyógyulásának történetét a lubavicsi produkciós iroda, a Jewish Educational Media (JEM) is feldolgozta.

„Elhatároztam, hogy az Istentől kapott tehetségemet a zsidó közösség javára igyekszem fordítani, a közösség tagjainak kellemes perceket szerezve és megmutatni az ortodox életmód, a haszid életmód szépségeit, vidámságát.” – ajánlja munkáit Danny Finkelman, akinek Sparksnext nevű produkciós irodája több tucat produkciót tudhat maga mögött, Izraeltól az Egyesült Államokon át Európáig.

A MENASHE SIKERE

„A Menashe című film sok szempontból egyedi. Először is, mert a filmet teljes egészében jiddis nyelven forgattuk. Ilyen nem történt évtizedek óta, sőt játékfilmben talán még sohasem. Ezzel azt próbáltuk megmutatni, hogy a jiddis nyelv él és virágzik, ugyan szinte kizárólag az ultraortodox közösségeken belül, mégis szerte a világon ez az elsődleges nyelve ezeknek a közösségeknek. Másrészt valóban megérintett bennünket, Josh Weistein rendezőt és jómagamat Menashe története, annak emberisége, összes könnye és mosolya.” – folytatta Finkelman, majd hozzátette: „ugyanakkor egyikünk sem gondolta volna, hogy filmünk ekkora siker lesz. Szinte azonnal találtunk forgalmazót és a premier a Sundance-en volt, ami önmagában is nagy szám. Azóta a filmet bemutatták már Londontól Jeruzsálemig, Berlintől Párizsig és örülök, hogy Budapestre is eljutott, hiszen amikor négy éve ott jártam, rendkívül megfogott ez a város és a helyi zsidó közösség szeretete.”

Deutsch (Dombi) György és Tibor: A békeévek boldogsága

ZSIDÓK DEPORTÁLÁSA BUDAPESTRŐL 1951-BEN

Az 1951-es budapesti kitelepítés az egyik olyan történelmi eseményünk, amit ma alig őriz a köztörténelem. Cikkünkben a zsidó kitelepítettek sorsát feltáró kutatás eredményeibe tekintünk be. **DOMBI GÁBOR ÍRÁSA**

EGY KUTATÁS CSALÁDTÖRTÉNETE

A XX. század zsidó múltját végigélt, tájékozott, idősebb embereknek is újdonság az 1951-es kitelepítés-történet zsidó olvasata, amely nekem azért volt ismerős, mert ott lapul a családtörténetemben. Családi történelmünk *Jahrzeit*-tábláin sorakozik az első világháború, a fehérterror, a zsidótörvények, munkaszolgálat, csillagos ház és gettó és a vidéki rokonok elvesztése.

1951-ben osztályellenséggé előléptetett, „államosított nagykereskedő” nagyapát Mezőberénybe deportálták. Pedig nagyapa, amint hírért vette a kitelepítések előkészületeinek, kétszobás lakását leadva a tanács lakásosztályán, a családdal együtt (a legkisebb fiú volt apám) a Paksi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség védőszárnyai alá menekült. Onnan kényszerültek mégis Mezőberénybe, ahol első hónapjait a zsinagóga egyik helyiségében töltötték. Csak az 1953-as amnesztia után térhettek vissza Budapestre.

A KITELEPÍTÉS POLITIKAI HÁTTERE ÉS VÉGREHAJTÁSA

A döntést, hogy kitelepítik az „osztályellenséget” és az „ellenséges elemeket” Budapestről, 1951. május 5-én hozta meg *Rákosi Máttyás*, *Gerő Ernő*, *Friss István* (az MDP KV Államgazdasági Osztályának vezető-

je), *Péter Gábor* és *Házi Árpád* (belügyminiszter). Az égető lakáshiányt azzal akarták orvosolni, hogy a korábbi „elit” családokat vidékre költöztetik.

Deutsch Sándor felesége, Winter Ibolya, Tibor és Gyurika 1948 körül

1951 elején megkezdődött a végrehajtás előkészítése – a végső döntés előtt. Négyoldalas kérdőívvel rendőrök járták végig a kiválasztott címeket, s a házmesterektől, házbizalmiktól, de nem egyszer a kitelepítésre szánt áldozattól gyűjtötték be az információkat. A kitelepítettek névsorába belekerültek a volt arisztokrácia, hadvezetés, állam-

igazgatás, bankrendszer és a kereskedelem képviselői is. Az 1951 nyarán elkészült jelentések adatai szerint a kitelepítési listára felkerült 6.644 család közül 5.893 család vette át a Budapest elhagyására 48 órás felkészülést adó „véghatározatot”. Közülük 5.182 családot (12.704 fő) telepítettek ki¹.

MENEKÜLÉSI ÚTVONALAK

A kiköltözésre utasítottak hatalmas erőfeszítéseket tettek azért, hogy megpróbálják a végzés visszavonását elérni, illetve össze kellett készíteniük a magukkal vihető holmijaikat. Egy családfő 500, egy-egy családtag 250 kg-ot vihetett magával vidékre (ebbe beleszámítottak a bútorok is). A lakás hivatalos lepecsételése, később új lakónak átadásra; az ingóságok kiürítésre kerültek, és az értékesebb tárgyak múzeumokba jutottak. Mentésítve 692 család lett, 2.276 fő. Megszökött 13 család és öngyilkosságot kísérelt meg (sajnos többnyire sikerrel) 6 család.

A mentesítések nagy száma mutatja, hogy a kitelepítés előkészítése slendrián módon történt. Az eredeti névsorból 4.646-an már a kitelepítés idejére lekerültek a listáról, leginkább téves adatok miatt. Ezen túl ott voltak azok, akik megfelelő összeköttetésekkel rendelkeztek ahhoz, hogy kiszabaduljanak a jövő-

FOTÓK: DOMBI (DEUTSCH) CSALÁD FOTÓI

beli szolgásgának házából. Nagyon sok embert mentett meg a kitelepítéstől Szekfű Gyula, Kodály Zoltán, Bajor Gizi, Háy Gyula, Vas Zoltán, Jánosi Ferenc, Erdei Ferenc, Somlay Artúr, de minisztériumok, s maga az ÁVH is. A belügyminisztérium adatai szerint 1952 júniusára már 13.652 ember volt kitelepített.

ZSIDÓ KITELEPÍTETTEK

Az általam vizsgált zsidó kitelepítések esetében a beadott panaszokat a Belügyminisztérium illetékes munkatársai – elsősorban Cziráki Ferenc rendőr százados – rendre visszautasították. Feldolgozva a VII. kerületi kitelepítettek listáit: e városrészből a kitelepítettek 40 százaléka volt zsidó, a családfők átlagéletkora 59,5 év; jövedelmi viszonyaik katasztrofálisak.

Kitelepített zsidók lakóhelyei Erzsébetvárosban, 1951. Forrás: ÁBTL

Bár a fővárosból kitelepített zsidók között is voltak báró-családok, túlnyomó többségük mint nagykereskedő, vezérigazgató (vagy annak özvegye) került a listára. Magyarországon ekkor már lezárult az államosítás, tehát ezek az emberek, ha kereskedésüket a háború után művelték is, jövedelmi forrásaikat 1948-1950 között elvesztették. Ha alkalmazták egyáltalán őket, legjobb esetben is korábbi vállalkozásaiknál voltak beosztott, gyakran igen alsórendű alkalmazottak.

Másrészről a magyar zsidóság tragikusan rossz testi-lelki állapotban élte meg a felszabadulást. Egy 1946-os összeírás szerint a maradék zsidó-

ság kétharmada szorult valamilyen segélyre, főképp gyógykezelésre és ápolásra. A zsidóság 1938-tól hatalmas lelki, egzisztenciális nyomás alatt élt, amit tetézt a Holokauszt, az állandó életveszély, üldözés, terror borzalma. A Joint dollármilliókat mozgósított a zsidó túlélők talpra állítására, míg végül 1953-ban betiltották a szervezet működését.

A kutatásom alatt előkerült dokumentumokból kiderül, hogy a legváltozatosabb (zsidó) társadalmi csoportok kerültek kitelepítésre, például államosított nagykereskedő (60 éves, jelenleg kifutófiú), talmudista (62); nyugdíjba vonult nagykereskedő (90), aki éppen az Alma utcai szeretetotthonban fekszik súlyos betegen (n.b. éppen haldoklott); szovjet vállalat raktárosa (45 éves), bankigazgató munka- és jövedelem nélküli özvegye (54), Chevra Kadisa munkatárs (65) stb.

A budapesti kitelepítettek Magyarország keleti megyéibe szórattak szét. 1951 folyamán továbbra is kéréseikkel ostromolták a belügyminisztériumot, a Szabad Népet, Rákosi titkárságát. Ezek a levelek drámaiak. Javarással egzisztenciáját veszített idős, súlyos beteg ember könyörög azért, hogy büntetlenül kapott büntetésüket vonják vissza. Legtöbben Budapesten maradt rokonaikhoz tértek volna vissza, ugyanis ekkora már tisztában voltak azzal, hogy elsősorban lakásaik miatt kerültek vidékre, ún. kulákokhoz vagy éppen egy-egy távoli tanyára.

A ZSIDÓ SZOCIÁLIS HÁLÓ VÉDELMÉBEN

Az utolsó mentsvár a helyi hitközségek által működtetett, de Budapestről fenntartott szeretetotthonokba kerülés volt. A Magyar Izraeliták Országos Irodája és a Budapesti Izraelita Hitközség elnöke, Stöckler Lajos és főtitkára, dr. Kurzweil István egymás után írták alá a befogadási kérelmeket, elhatározva azt, hogy akit lehet, így mentenek meg. Egyedül a debreceni szeretetotthonba a Hajdúságból 34 család jelent-

kezett. De erején felül teljesített Balassagyarmat, Nyíregyháza, Tokaj és Békéscsaba is (akkor még ott is voltak zsidó szeretetotthonok).

Egy besúgói jelentés szerint Stöckler 1952-ben azt mondta: „Nagyon szomorú hírek érkeznek a kitelepítettekről, úgy élnek, mint a disznók. Félő, hogy a télen jelentős részük elpusztul. Most maguk építenek maguknak vályogházakat. Ő igazán kiállt a mai rendszer mellett, és a mai rendszer dicséretében megutáltatták magukat a zsidókkal, de mégsem érti ..., hogy miért van szükség ezekre a 'kegyetlenkedésekre'”. Egy másik megnyilatkozásakor nyersebben fogalmazott: „a kitelepítésekkel is 'hazudtak' a hatóságok, mert tavaly mindenütt biztosították őt arról, hogy több kitelepítés nincs, az idén pedig – csendesebb formában – megint sok kitelepítés van. ... bárkit kitelepítenek, ha egy pártfunkcionáriusnak vagy ÁVH-s tisztnek szüksége van az illető lakására.”

A letragikusabb a kóser háztartást vezetőkhelyzete volt. Ahogy azt a szintén kitelepített Királyhegyi Pál is megörökítette jól ismert írásában: „- Itt nem lehet főzni. A kulákom eltréfizte az edényeimet. ... - Nem tudom, mi ütött ezekbe. Már nem tudtam nézni, hogy éheznek itt nálam a szerencsétlenek, hát lekanyarítottam nekik egy jókora darab szalonnát, és szó nélkül odatettem a tányérjukra. Hozzá sem nyúltak. Talán megőrültek. Nem értem.”² Legalább 13 ortodox kitelepített családról tudunk, de a kóserység szerint élő családok száma bizonyára ennél több volt.

ÚT AZ ÚJ ÉLET FELÉ

A kitelepítetteket 1953 nyaratól, a Nagy Imre kormánya által meghirdetett amnesztiától engedték el kényszerlakhelyeikről – bár Budapestre még nem térhettek vissza. (Nagyszüleim, 9 éves apámmal együtt azonnal visszajöttek.) Sokan itt nyugszanak a zsidó temetőkből, mások Izraelben, Amerikában, Ausztráliában találtak új otthonra.

A cikk teljes terjedelmében a zsido.com-on olvasható.

¹ Palasik Mária *A budapesti kitelepítések politikai háttere és levelezésképe, 1951-1953. Századok*, 2015/6. szám; ² Királyhegyi Pál *Első kétszáz évem*. K.U.K. Könyv- És Lapkiadó Kft., Budapest, 2015.

ÁRMÁNYOK ÉS VISZÁLYOK A PESTI RABBISZÉK KÖRÜL

MÜNZ, BOSKOWITZ ÉS WAHRMANN RABBIK A PESTI HITKÖZSÉG ÉLETÉBEN

A pesti zsidó közösség kialakulása viharokkal teli majd' két évtizedet ölel fel. Ezek a viharok viszont nem is annyira kintről, mint a közösségen belülről támadtak: rabbik versenyeztek és próbálták meg legyűrni a másikat, hogy megkaparinthassák a pesti rabbiszéket, mely abszurd módon eleinte a valóságban nem is, csak a képzeletben létezett. A viszályok időnként ármányokkal párosultak és szappanoperákba illő jeleneteket idéztek elő... A pesti hitközség kialakulásának történetét meséljük el az első pesti rabbi(k) szemszögéből. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

FOHÁSZOK, ILLEGÁLIS ÉS LEGÁLIS IMAHELYEK

Zsidók már jó ideje szerettek volna Pestre betelepedni, legutóbb ezzel 1762-ben próbálkoztak, de köszönhetően egy 1703-ban keletkezett rendeletnek és többek között a zsidóbarátnak enyhén sem nevezhető esztergomi érsek ráhatásának: ezzel még jó ideig várniuk kellett. Az érsek összeköttetéseinek bevetése mellett fohászra szólította fel a pesti lakosságot, hogy könyörögjenek azért, hogy zsidók semmiképp ne telepedhessenek közéjük – és, úgy látszik, jól könyörögtek, ugyanis a következő 20 évben zsidó nem igazán lakhatott Pesten.

„Nem igazán”, azaz kivételek akkor is voltak: az 1770-es évek végétől – amikor lazulni kezdett a tiltás és talán kevesebben is fohászkodtak – néhány, úgynevezett „megtúrt zsidó” tűnt fel a pesti utcákon. Sőt az egyik, Sachselt Márkus (?–1819) lakásán már alkalmi jelleggel imádkozni is összegyűltek a vásárok idején (egy évben négyszer) itt tartózkodók – de azért ennek a hatóságok hamar a végét vették.

1783. március 31. hozta el az igazi áttörést, amikor II. József rendelete elgördítette az addigi akadályokat a zsidók előtt, amikortól nem hatott többé az érseki fohász sem. A törvénycikk engedélyezte a

zsidók beköltözését a szabad királyi városokba.

Már a „zsidó magvetés” évében imaház vert gyökeret a mai Király utcában álló Häusler-féle majorsági épület egy bérleményében. Az imaház alapterülete, mely nem volt nagyobb egy kisebb teremnél, az akkoriban használatos „öl, láb és hüvelyk” átszámítása után sem ad ki többet 37 nm-nél, nem meglepő hát, hogy az hamar szűknek bizonyult, és bővíteni kellett (mintegy 41 nm-rel). Mint rendesen ebben az időben, a nők és a férfiak szigorúan el voltak szeparálva egymástól, külön-külön helyiségben imádkoztak.

KÖLCSÖN TÓRA ÉS TITKOS RABBI

Imaházuk tehát igen, viszont saját Tórájuk egészen 1791-ig nem volt a pestieknek. Egy Szent Tekercset az óbudai hitközségtől béreltek évente két körmöci aranyért. A hatósági szabályoknak megfelelően rabbit nem tarthattak, de mikor 1789-ben Óbudán rabbinak választották Münz Mózes (1750–1831 / 5591. elul 6.), akkor a „túlpártiak” titokban felajánlották neki a képzeletbeli pesti rabbiszéket is. Ugyanekkor kérvényezték, hogy az imaház mellett egy konyhát is bérelhessenek és ott egy előimádkozót és szolgát elszállásolhassanak.

Ám sajnos pár hónappal később a legkisebb gondjuk lett a csatolmány bérlése, ugyanis II. József meghalt, és egy tollvonás törölte rendeleteit: maradásuk tehát bizonytalanra vált. Egy nyugtalanító, hosszú évnek néztek elébe, és megnyugvást csak 1791. január 10. hozott, amikor az országgyűlés a zsidók maradását terjesztette fel II. Lipót elé, aki ezt végül jóváhagyta.

A MÁSODIK TITKOS RABBI

A pesti zsidók boldogsága viszont nem tartott sokáig: bár a 38. cikkely értelmében maradhattak, a passzus korlátozta is őket, mert rabbit például továbbra sem választhattak. Az ügyes-bajos vallásjogi kérdésekben továbbra is Münz maradt az irányadó, mely a pestieket felesleges költségekbe verte, ráadásul telente a zajló jég teljesen elzárta őket egymástól. Így hát nagy örömmel szolgált, mikor 1793-ban Boskowitz Wolf (1740–1818 / 5578. sziván 10.) rabbi közöttük telepedett le, aki nem mellesleg a családfáját egészen az ókori Talmud-tudós, rabbi Aki-vaig vezette vissza. A pestiek hát izibe megfedekeztek Münz titkos rabbikinevezéséről és megválasztották a második „titkos első rabbijukat” Boskowitz személyében.

Boskowitztól egyébként nem állt távol a „titkos szerep”, mert már korábban működtetett titkos – de legalábbis törvényen kívüli – zugimaházat Óbudán, amiért anno fel is jelentették.

Ráv Wolf 1769 óta élt Óbudán, gazdag és nagy tudású ember volt, akit gőgösnek és indulatosnak írnak le a korabeli krónikások. Pályázott a „hivatalos” óbudai rabbiszékre is, de végül alulmaradt a galíciai Münz Mózesrel szemben – ekkor Boskowitz még egy ellenséggel gyarapodott, viszont most emberére is talált, mert Münz jelleme hasonlóan markáns és makacs volt.

A MÜNZ- ÉS BOSKOWITZ-VISZÁLY KEZDETEI

Münz csillaga az óbudai rabbivá választása után tovább emelkedett: 1793. október 24-én Pest megyei főrabbi lett. Viszont, valószínűleg Boskowitz buzdítására, a megye legtöbb hitközsége (például Abony, Alberti, Apostag, Aszód stb.) fellázadt Münz ellen, aki jelentős anyagi terhekkel sújtotta őket és túlságosan beleszólt ügyeikbe...

Az óbudai rabbiágban vereséget szenvedett Boskowitz, hogy pesti pozícióját, még ha csak a törvényen kívüli keretek között, de erősítse, szorgalmazta, hogy 1794-ben létrehozzák Pest első zsidó temetőjét, hogy ezzel a pestiek véglegesen elszakadjanak Óbudától. A temetőalapítást pedig a hatóságok is pártolták, mert már egy ideje nem nézték jó szemmel, hogy a zsidók az

elhalálozottakat a Dunán szállítják Óbudára...

1795. október 31-én sábeszkor jött Münz ellentámadása, mikor az óbudai rabbi elmondta híveinek, hogy az jutott a fülébe, hogy pesti zsidó vendéglősök szombatszegők és tréffi ételt szolgálnak fel, ezért attól kezdve csak ott lehet étkezni, ahol ő adja a heksert. Habár a kérdéses vendéglősök, Liebner Mózes és társai pert indítottak a rabbi ellen, azt mégis hamarosan visszavonták, miután az óbudai hitközségből kiközösítették őket és éttermüket bojkott alá vonták – kevesek voltak ők az egész óbudai hitközség ellen, mely teljes vállszélességgel állt Münz mögött.

Münz ezzel üzenet Boskowitznak, hogy egyrészt nem ismeri el tekintélyét, másrészt pedig továbbra is magát tekinti Pest rabbijának (is) – habár egyébként az sosem volt. Münz a pesti harcot megnyerni látszott, viszont a nagyobb fronton vereséget szenvedett: 1796. május 10-én a helytartóság megfosztotta a megyei rabbiágtól.

A „PESTI CSEL” ÉS ÚJ ZSINAGÓGA

Münz rabbi valószínűleg nem is tudta, hogy mi bosszantja jobban: a jövedelmező pozíciójának megszűnése vagy az, hogy két nappal

J. A. Strohmeyer 1833-as rajza az Orczy-ház zsinagógájáról

korábban, május 8-án a pestiek hivatalosan is megválasztották Boskowitzot. Ugyan Boskowitz a törvény értelmében továbbra sem mint rabbi szerepelt, hiszen a 38. cikkely még mindig érvényben volt és nem tette lehetővé ezt, viszont azt nem tiltotta, hogy a pestiek rabbihelyettest válasszanak maguknak, így a helytartóság kénytelen volt akceptálni Boskowitz állandósítását.

Boskowitz megválasztásától kezdve a beszédeit nem a korábbi szűkös imaházban, hanem az első pesti zsinagógában tarthatta. Ugyanis a pesti közösség nem sokkal korábban, 1796. április 15-én hat évre szóló szerződést kötött Orczy József báróval, melynek értelmében a Király utca elején álló házában zsinagógát nyithattak. Az egy női és egy férfi tereméből álló bérlemény díja egy évre 250 forint volt.

VIZSGÁLÓK A PESTI HITKÖZSÉG NYAKÁN

Münz viszont nem hagyta annyiban a pesti rabbihelyettesválasztást. Felkereste a megyevezetést és előadta, hogy Boskowitz kinevezése érvénytelen, hiszen ő, az 1789-es óbudai rabbivá választása óta, akkor már hét éve Pest rabbija is. A pestiek viszont kitartottak Boskowitz mellett és tagadták Münz egykori szóbeli megválasztását.

1796 augusztusában Münz retorikája fordulatot vett a pesti városházán, és a továbbiakban már azzal érvelt, hogyha a pestiek el akarnak szakadni tőle, ám legyen, viszont, ha továbbra is ragaszkodnak Boskowitz személyéhez, akkor ő kénytelen lesz megtiltani az óbudai zsidóknak, hogy Pesten étkezzenek, ezzel pedig jelentős kára lesz a városvezetésnek is.

A városvezetés ezután két vizsgálót küldött a pestiek és Boskowitz nyakára, akik elfogultak voltak és az óbudaiakkal egy mesét fújtak. A pestiek ugyan kérték az újbóli vizsgálatot, de annak az eredménye sem hozott változást.

A pestiek ezután biztosították a tanácsot, hogy azoknak jótányi kárunk sem lenne, ha történetesen

Münz megtiltaná a pesti kóser vendéglők látogatását. Ezután pedig a pestiek – öt családot kivéve, közöttük Sachselt Márkusét is – szeptember 4-én ünnepélyesen kihirdették, hogy Boskowitz a teljesjogú rabbijuk, és Óbudához a továbbiakban semmi közük sincsen. A hirdetmény viszont inkább csak gesztusértékű volt, mely főleg Münz bosszantására irányult...

„A TOVÁBBI BÉKE KEDVÉÉRT...”

A parttalan vitának Domonkos és Wittmasser városi biztosok vetettek véget, akik szeptember 10-én javaslatot tettek a tanácsnak, hogy

Münz Mózes rabbi időskori portréja

a további béke kedvéért Münz rabbi tiltsák el a pesti zsidók ügyeitől, Boskowitz rabbit pedig küldjék el és a pestiek egy harmadik papot válasszanak. A tanács a javaslatot szeptember 26-án elfogadta, annyi módosítással, hogy a pestiek nem választhatnak új rabbit, mivel arra a törvény értelmében továbbra sincs lehetőségük. Boskowitz távozására tíz napot adtak, de végül ez csak 1797 április elején történt meg, amikor először a mai Csehországhoz tartozó Kolínba, később pedig Bonyhádra ment rabbinak.

MÜNZ UTOLSÓ PRÓBÁJA

A vetélytárs távozása után Münz egy időre a háttérbe vonult, és legközelebb sem maga szállt a ringbe, hanem az ország hét leggazdagabb zsidóját (három pozsonyi, két móri és egy komáromi családfő) küldte a királyhoz.

1799. április 13-án a hét befolyásos zsidó azt írta az uralkodónak, hogy többek között azért is lenne szükség pesti rabbira, mert a vásáron a külföldi zsidók teljesen magukra vannak hagyva a vallási és erkölcsi kérdések terén. A pozícióra javaslatot is tesznek: nem meglepő módon Münz személyében – akinek távollétében alkalmasnak találják egy, a Münz által kinevezett rabbihelyettest is...

PEST ELSŐ RABBIJA: WAHRMANN

Miután a pesti közösség megneszlette, hogy Münz újabb lépést kísérelt tenni Pest felé, akkor ők 1799. július 11-én titokban újabb rabbit választottak Wahrmann Izrael (1755–1826 / 5586. sziván 19.), a korábbi bodrogkeresztúri pap személyében, aki akkor már több mint egy éve köztünk élt.

Münz tajtékozott miután ezt megtudta. Wahrmannnt „jelentéktelennek” titulálta, aki addig csak egy eldugott kis falu rabbija volt, és nem fog tudni megbirkózni a pesti közösséggel. Hát nem lett igaza!

Wahrmann Izrael rabbi saját kezébe vette az addig gubancos ügyeket. Kezdetnek megszerkesztette a pesti hitközség alapszabályait, ezután pedig nagy gonddal megkezdte a hitközségi intézményrendszer alapjainak kiépítését.

Az első feladatai között szerepelt egy zsidó kórház felállítása, mely szerény körülmények között 1805-ben kezdte meg működését egy négyágyas Orczy-házi szobában, mely hamarosan látványos fejlődésnek indult.

Wahrmann szívügyének tekintette a zsidó elemi iskola felállítását is. „Héber iskola” (héder) ugyan már 1804-től működött a hitközség kezelésében, ahol Bing Dávid óbudai tanító oktatta a szegény- és

árvagyermeket (a módosabbak magántanítókat fogadtak), de az nem felelt meg a kor kívánalmainak.

Végül sok év verejtékes munka és a gabella-pénz (kóser húsfogyasztási ár) megemelésének árán 1814. szeptember 8-án nyithatta meg kapuit az iskola az Orczy-ház második udvarán. Az ünnepségen Wahrmann rabbi mellett beszédmondott Boráros János főbíró is, aki később ügyvezető helyettes polgármester lett:

„Az izraeliták nincsenek hiányában a természetadta tehetségeknek és adományoknak, köztük is támadnak talentumos férfiak, sőt híres írók is, de ezek szintén alsóbb iskoláknak köszönhetik előismereteiket.”

Az oktatás területén szintén Wahrmann rabbinak volt köszönhető, hogy 1825-től a gimnáziumokban tanuló zsidó diákok végre saját és nem keresztény hittant tanulhattak.

A pesti közösség pedig szépen gyarapodott. Még a rabbi életében kicsinek bizonyult az Orczy-féle zsinagóga, mely 1820-ban az épület bal szárnyának első emeletére költözött, majd 1830-ban az udvaron egy 585 imaszékes zsinagógával lett felváltva, de utóbbit Wahrmann már nem érte meg.

És meglepő vagy sem, de Wahrmann temetésén Münz rabbi is *heszpedet* mondott...

MÜNZ ÉS BOSKOWITZ A PESTI RABBISZÉK UTÁN

Münz és Boskowitz az óbudai Judenhof és az Orczy-ház tengelyén a nagy rabbikhoz méltatlanul lövöldöztek egymásra a keserű méreggel megkent nyilakat. Habár mindketten a 18-19. századforduló nagy Talmud-tudósai voltak, a hatalomért vívott harc többször elhomályosította a tudásukkal párosuló tiszteletüket.

Münz rabbi 1789 előtt a galíciai Brody városában jesivát tartott, az óbudai rabbiszéket pedig a híres prágai rabbi, Ezekiel Landau (Nodá Bijehudá; 1713–1793) ajánlásával kapta meg, aki egyébként hálákhikus kérdésekben levelezésben állt Boskowitz rabbiával is. Münz rabbi működése alatt, miután felhagyott

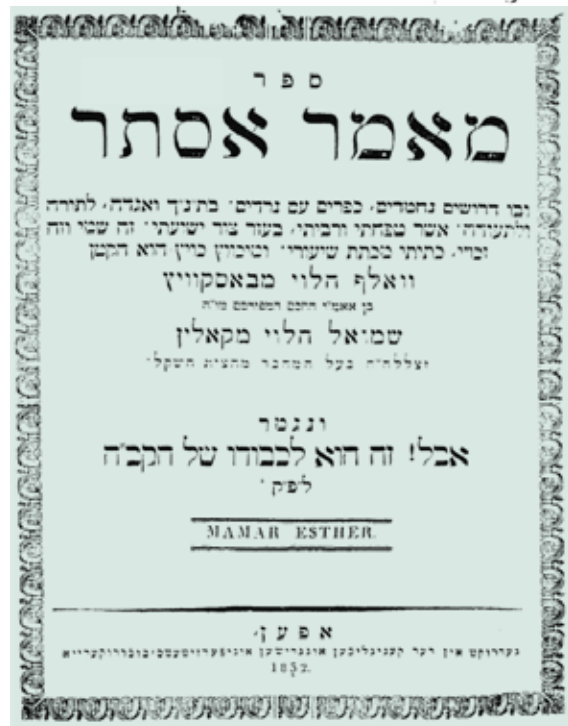
a pesti rabbiszék hajszo-lásával és csak Óbudára koncentrált, felvirágozott az ottani zsidóság. Felépült a ma is álló és működő zsinagóga a Lajos utcában (akkoriban Zsidó utca) – az avatáson elmondott, tórai idézetekkel átszőtt beszéde *Devir ha-bajit* (Bécs, 1822) címmel jelent meg. Ismertségét mutatja az is, hogy képmását Johann Baptist von Lampi, a kor egyik legkiválóbb portréfestője örökítette meg egy olajvásznán.

Boskowitz pedig 1809-től Bonyhádán talált nyugalmat, ahol a környék nagy tiszteletének örvendett. Itt írta meg fő műveit, melyek halála után jelentek meg nyomtatásban:

kommentárokat írt Maimonidész (1135–1204) *Misné Torájához*, melyek részletekben jelentek meg, mint a *Széfér háMádá* (Prága, 1820), *Hilkhot Sábát* (Jeruzsálem, 1902), *Sosán éduv* (Paks, 1903) stb. Hitszónokatainak gyűjteménye *Mamar Eszter* (Buda, 1832) címen jelent meg. Az utóbbi 50 évben még sok művét kiadták.

A WAHRMANN-ÖRÖKSÉG

Végül tehát a pesti rabbiszéket is betöltötték, és Wahrmann Izrael rabbi vezetésével megkezdődött a pesti zsidók aranykora is. A rabbi népes családot, kilenc gyermeket hagyott maga után – közülük a legidősebb

Boskowitz rabbi Máámár Eszter című munkájának belső címlapja 1832-ből

fia, Wahrmann Jehuda (1792–1868) 1851-től a pesti hitközség rabbiülnöke (dáján) volt. Unokái közül a leghíresebb Wahrmann Mór (1832–1892), a 19. századi hazai gazdasági élet egyik legmeghatározóbb alakja, az országgyűlés első zsidó származású képviselője és nem mellesleg a pesti hitközség elnöke volt. Wahrmann rabbi dédunokái közül ki kell emelni Fényes Adolf (1867–1945) festőművészt, a szolnoki művésztelep egyik alapítótagját, kinek leghíresebb képei a Nemzeti Galériában lógnak. A Wahrmann-család fizikai és szellemi hagyatéka elválaszthatatlan része lett Budapest szövetének.

BIBLIOGRÁFIA:

Büchler Sándor dr., „A pesti rabbik”, I-VII. rész, in: *Egyenlőség* (1897) 16. évf. 52. szám (melléklet), 2-3. old., in: *Egyenlőség* (1898) 17. évf. 1. szám, 5-6. old.; 2. szám (melléklet), 3-4. old.; 5. szám, 6-8. old.; 6. szám, 7-8. old.; 7. szám (melléklet), 4-5. old.; 9. szám, 4-5. old.; Büchler Sándor dr., „Az első pesti rabbi”, in: *Egyenlőség* (1920) 39. évf. 6. szám, 12. old.; Groszmann Zsigmond dr., „Az első pesti rabbi (Wahrmann Izrael halála százéves évfordulóján)”, in: *Egyenlőség* (1926) 45. évf. 22. szám, 14. old.; Groszmann Zsigmond dr., „A pesti zsinagóga”, in: *Egyenlőség* (1915) 34. évf. 50. szám, 12-13. old.; Komoróczy Géza (szerk.), *A zsidó Budapest*, vol. I. (Budapest: Városháza, MTA Judaisztikai kutatócsoport, 1995), 71-72. old.; 92-96. old.; 107-117. old.; Komoróczy Géza, *A zsidók története Magyarországon*, vol. I. (Pozsony: Kalligram, 2012) 827-834. old.; 945-949. old.; Ujvári Péter (szerk.), *Magyar Zsidó Lexikon* (Budapest: Zsidó Lexikon, 1929), 137. old.; 622-623. old.; 956. old.; „Egy iskola monográfiája”, in: *Egyenlőség* (1896) 15. évf. 32. szám, 4-5. old.

KÖRNYEZETTUDATOSSÁG A KÓSER KONYHÁBAN

Környezettudatosság, értékek megőrzése, források tudatos felhasználása, a pazarlás kerülése – napjaink kulcsszavai. A zsidó filozófiában azonban ezek a fogalmak már évezredekkel ezelőtt jelen voltak; összefoglaló néven bál táschitnak, a rombolás tilalmának nevezzük őket. DÉNES ANNA ÍRÁSA

A zsidó gondolkodásban igen fontos szerepet tölt be a kölcsönös felelősségvállalás koncepciója, illetve az Isten által teremtett világ védelme, így ez a micva arról szól, hogy vigyázzunk a minket körülvevő világ értékeire, és ne tegyük tönkre vagy semmisítsük meg azt, ami még használható. A parancsolat betartása a testünkre, a lelkünkre, a környezetünkre és a pénztárcánkra is jó hatással lesz.

A SZÜKSÉGTELLEN ROMBOLÁS TILALMA

A parancsolat gyökerét Mózes ötödik könyvében találjuk: „Ha ostromolsz egy várost hosszú időn át, harcolván ellene, hogy bevedd azt, ne pusztítsd el fáját, fejszét emelvén rá, mert ehetsz róla, de ki ne vágd azt, mert ember-e a mező fája, hogy ostrom alá jusson előtted?” (5Mózes 20:19-20.)

A talmudi rabbik ebből a tilalomból eredeztetik a szükségtelen rombolás tilalmát, vagyis azt, hogy nem semmisíthetünk meg vagy pazarolhatunk el semmit, amiből az embernek még haszna származhat, legyen az pénz, fűtőolaj, víz vagy élelmiszer. A Talmud egyik bölcse, rabbi Jismáel arra a következtetésre jutott, hogy ha a gyümölcsfákat tilos kivágni, mennyivel inkább tilalmas a termés megsemmisítése. A XII. században élt Maimonidész egyik leghíresebb művében a *Misné Torában* (A Tóra ismétlése) így ír: egy zsidónak tilos „háztartási javakat összetörni... betömní egy forrást, vagy élelmiszert megsemmisíteni”.

Ma általánosan elfogadott vélemény, hogy az élelmiszer, illetve a víz pazarlása a bál táschit, a pazarlás tilalmának megszegését jelenti. Ez természetesen egyáltalán nem azt jelenti, hogy a megmaradt ételt gondolkodás nélkül meg kell ennünk, nehogy kárba vessen. Sőt! Aki túl sokat eszik, az a saját testének is kárt okoz, vagyis a mértéktelen fogyasztás több tórai micvának is ellentmond. Beszédesen illusztrálja ezt a gondolatot a XIII. századi Spanyolországban összeállított Széfer Háchinuch (Az oktatás könyve): vallásos zsidók „nem járulnak hozzá még egy szem mustár elvesztéséhez sem, mivel a legkisebb veszteség, vagy rombolás látványa rossz érzést okoz nekik.”

A PAZARLÁS ELKERÜLÉSE EGY PAZARLÓ KORBAN

Napjainkban hatalmas mennyiségben használjuk fel – és pazaroljuk el – forrásainkat. A bál táschit micvája ezért sokszor kerül veszélybe, hiszen korunk embere nagymértékben hozzá van szokva a pazarláshoz. Amikor valaki még használható ételt dob ki, azzal nemcsak magát az ételt pazarolja el, hanem a mögötte álló energiát, pénzt, vízfelhasználást, munkát is a kukába hajítja.

Ha a Tóra ősi parancsolatának megfelelően nem pazaroljuk el az ehető ételt – odafigyelünk a lejáratási időkre, mindig csak annyit készítünk, amennyire szükségünk van, időben hűtőbe tesszük a romlandó ételt, újragondoljuk a megunt, de még ehető ételt, illetve odaajándékozunk olyannak, aki elfogyasztja –, akkor egyben élvezhetjük tudatosságunk ökológiai, gazdasági, valamint társadalmi hasznát is.

A fenti tórai idézetet bölcseink szerint értelmezhetjük a rossz ösztönünk ellen vívott csatánaként is. Samson Rafael Hirsch, a XIX. századi németországi rabbi és filozófus ezzel kapcsolatban meghatározta a pazarló magatartáshoz vezető személyiségjegyeket: harag, büszkeség, egoizmus. Ahhoz, hogy az ember pazarlás nélkül élhessen, szüksége van arra, hogy ezekkel ellentétes magatartásformákat alakítson ki magában: belső béke, alázatosság és önzetlenség. Ha átgondoltan, pazarlás nélkül fogyasztunk, egészségesebb, kiegyensúlyozottabb embereké válhatunk, hozzájárulva egy egészségesebb és kiegyensúlyozottabb világ kialakulásához.

„[Bál táschit] a legösszeszedettebb figyelmeztetés az ember számára, hogy a világ és a benne levő dolgok uraként ne éljen vissza az Isten által ráruházott pozícióval szeszélyes, szenvedélyes vagy egyszerűen átgondolatlan pazarló rombolás által.” (Samson Raphael Hirsch rabbi)

BÁL TÁSCHIT A KONYHÁBAN

Rendhagyó módon receptek helyett ezúttal konyhai tippeket osztunk meg, melyek segítségével csökkenthető a kidobott étel mennyisége.

Az első szabály, hogy **előre gondolkodva** főzzünk: nagyjából annyit, amennyi elfogy, figyelembe véve, hogy a hét melyik napján készül az étel. Arra is gondolkunk kell – kóser konyháról lévén szó –, hogy mit mivel tudunk együtt vagy egymás után enni. Ha késői ebédre húst szolgálunk fel, vacsoráig többnyire nem telik el a vallás szabályai szerint előírt hat óra ahhoz, hogy újra chessünk tejeset.

Egy kóser konyhában különleges odafigyelést igényel az **újrafelhasználás**. Hiszen nem elegendő arra gondol-

nunk, hogy a megmaradt ételből hogyan tudunk újat kreálni, hogy mindenki jó étvágygal egyen belőle, és ne vesszen kárba, hanem arra is, hogy az adott ételféleséget tejes vagy húsos edényben főztük-e, mert ettől függ, hogy mit mihez használhatunk fel. Ezért, ha a maradékot a „mélyhűtő-íz” elkerülése végett dupla csomagolásban vagy jól záródó műanyag dobozban a **fagyasztóba tesszük**, feltétlenül írjuk rá, hogy mi van benne, mikor fagyasztottuk le és milyen besorolásba – tejes, húsos, párve – esik. Helytakarékosági szempontból a legcélszerűbb megfelelő méretű műanyag dobozban a mélyhűtőbe tenni az ételt, majd, miután megfagyott, kiemelni a dobozból, és dupla csomagolásban, megfelelő felirattal ellátva visszatenni a fagyott kockát.

RIZS: kisebb adagokban jól fagyasztható. Igen alkalmas töltelékekhez: ha húsosban főtt, töltött paprikához, ha pedig tejesben, akkor tejfölös töltött zöldségekhez. Csupán arra kell figyelni, hogy időben elővegyük a mélyhűtőből, hogy legyen ideje kiolvadni. A tejesben főtt rizst újragondolva rizskoch vagy tejberisz is készülhet a maradékból.

PETREZSELYEM ÉS EGYÉB ZÖLDFÜSZEREK: ezek könnyen „felejtődnek ott” a hűtőszekrény legalsó polcán. Érdemes megelőzni a bajt: kiáztatni, megszáritani és nejlonzacskóban lefagyasztani a zöldeket.

PAPRIKA-PARADICSOM: talán csak egy fél paradicsom vagy egy szelet paprika maradt meg a tízórais dobozban – még jó, de senkinek nincs hozzá kedve. Ezeket érdemes megmosva felkockáztatni, és zacskóba téve lefagyasztani. Néhány hét alatt lábosnyi mennyiségű, már előkészített zöldség várhatja a fagyasztóban, hogy sorra kerüljön. Csak egy kis hagymát kell alá párolni, és öt perc alatt a tűzön rotyoghat a lecsó.

LEVESZÖLDSÉG: a kissé megfonnyadt répát vízbe téve néhány óra alatt újra hámozhatóvá tehetjük. Ha nagyobb mennyiségű leveszöldséget szeretnénk eltenni, megtehetjük, hogy megtisztítjuk, és kisebb csomagokban a mélyhűtőben pihentetjük őket a későbbi felhasználásig. Ilyenkor persze már csupán krémleves készülhet belőlük. Ugyanígy járhatunk el a megmaradt zöldséglevessel: dobozba téve átvészselhet a fagyasztóban, hogy később zöldségkrém levesként kelhessen új életre, esetleg egy kevés új fűszerrel gazdagítva.

FŐZŐVÍZ VAGY ZÖLDSÉGMERLEK LEVE: a főtt krumpli főzővizét vagy a megpárolt cukkini levét ugyanúgy felhasználhatjuk levesek készítéséhez, mint a konzerv borsóról, kukoricáról vagy babról leszűrt folyadékot. Ha nem főzzük meg őket egy-két napon belül, a mélyhűtőben várhatnak a sorukra. Ezzel nemcsak a már meglevő folyadék kidobását előzzük meg, de a vízzel is spórolunk.

GYÜMÖLCS: a tízórais dobozban délutánra árválkodó almaszeleteket, akár csak a paprikát-paradicsomot, kockára vágva, zacskóban gyűjthetjük a mélyhűtőben. Amikor elérjük a megfelelő mennyiséget, almászósz, gyümölcsleves, kompót vagy gyümölcsös süteményt készíthetünk belőle. A fonnyadt banánt banánturmix vagy banános palacsinta formájában kelthetjük új életre.

KENYÉR: ha megmarad egy kenyércsücsök vagy bárcseszdarab, akkor megszáritva zsemlemorzsa készíthetünk belőle. Ha házi készítésű péksüteményről van szó, tartsuk szem előtt, hogy tejesben vagy húsosban készült darabról van-e szó. A megmaradt szombati bárcsesz mákos gubává lényegülhet. Amennyiben húsos sütőben készült, úgy növényi tejjel készítsük el e klasszikust.

FELELŐSSÉGVÁLLALÁS, EGYÜTTMŰKÖDÉS, CSELEKVÉS

*„Ha nem én vagyok magamért, ki lenne értem?
De ha egyedül én vagyok magamért, mire vagyok én jó?
És ha nem most, akkor mikor?”*

KÖVES SLOMÓ RABBI NYITÓBESZÉDE
A TETT ÉS VÉDELEM ALAPÍTVÁNY KONFERENCIÁJÁN

A zsidó Bölcsék ezen 2000 éves tanácsa lebegett szemünk előtt öt évvel ezelőtt, amikor a magyarországi zsidó hitközségek összefogásával megalapítottuk a Tett és Védelem Alapítványt.

Sok évtizeden keresztül a zsidó közösség számára szinte magától értetődő berögződés volt, hogy *én* bizonyára *nem lehetek magamért*. Berögződés volt, hogy az antiszemitizmus elleni fellépés, az önvédelem szinte ösztönös kötelessége nem vonatkozik a zsidó közösségre, az a „nagyok dolga”. Attól majd megvéd a párt, a kormány, a világhatalom. Felszólal ellene a haladó értelmiség, a politikus vagy az emberjogi aktivista.

A gyakorlatban persze az is szomorú benyomás volt, hogy amikor tényleg szükség lett volna arra a bizonyos megmentőre, a zsidók magukra maradtak: *egyedül voltak magukért*.

A kiszolgáltatottság terhe pedig nem az azonnali cselekvést, hanem a tehetetlenséget stimulálta. „Csinálgjon végre valaki valamit!” – emeltük szemünket az égre vagy a „nagyokra”. El kellett telni az időnek, hogy rájöjjünk: ha *nem most, akkor mikor?*

Amikor 2012-ben az általam vezetett EMIH megalapította a Tett és Védelem Alapítványt, ez a hármas igazság lebegett szemünk előtt.

HA NEM ÉN VAGYOK MAGAMÉRT, KI VAN ÉRTEM?

Ha mi magunk, zsidók, képtelenek vagyunk felismerni, hogy az antiszemitizmus elleni fellépés felelőssége

saját egészséges ösztönös érdekünk, hogy az antiszemitizmus elleni fellépés a zsidó közösség számára először szól a zsidó közösség védelméről és csak utána az emberi jogokról és a politikai szempontokról, akkor ki lenne értem? Káros, hasztalan és értelmetlen, kiszolgáltatóan gyenge mások védelmére várni, ha mi magunk nem teszünk magunkért, ha mi magunk politikai pártok, nemzetközi nagyhatalmak, emberjogi szervezetek árnyéka mögé bújunk. Először magunkért kell felelősséget vállalni.

UGYANAKKOR: HA EGYEDÜL VAGYOK MAGAMÉRT, MIRE VAGYOK ÉN JÓ?

Bölcséink itt a Jóistenre gondoltak. Arra, hogy az embernek ugyan cselekednie kell és vállalnia önmagáért a felelősséget, ugyanakkor tudnia kell azt is, hogy az

Örökkévaló nélkül nem juthat messzire. Mi viszont nem csak Istenre, hanem a potenciális szövetségeseinkre gondoltunk. Az lebegett a szemünk előtt, hogy bár a felelősséget mindenekelőtt magunkért kell vállalnunk, nem lehetünk sem önteltek, sem pedig bizalmatlanok. Kereshetjük, és meg is fogjuk találni az együttműködő támogatást.

VÉGEZTÜL PEDIG TUDTUK, HOGY HA NEM MOST, AKKOR MIKOR?

A cselekvés nem csak időben, de minőségben sem várhat magára. Ha tenni akarunk, akkor nem csak, hogy nem várhatunk a tettel, hanem azzal sem várhatunk, hogy az a tett az adott helyzet speciális körülményeinek, szakmai elvárásainak, szike pontosságú cselekvési tervének megfelelően történjen. Cselekednünk kell, de az a cselekvés nem merülhet ki protestálásban, sértődött demonstrálásban.

Felelősségvállalás, együttműködés, cselekvés

Ez a hármas értékalap jelölte ki az utat a Tett és Védelem munkájához. Most, öt évvel a TEV megalapítása után, büszkén állíthatom, hogy a szervezet munkatársai nemcsak mindvégig tartották magukat ezekhez a normákhoz, hanem kézzel fogható sikereket is értek el ezen értékbázis alapjain.

FELELŐSSÉGVÁLLALÁS

Az alapítvány az elmúlt 5 évben bevezette a magyarországi antiszemita gyűlölet-cselekmények rendszeres, havi monitoringját. Az EBESZ normák szerinti monitoring egyedül itt jelenik meg havi rendszerességgel Európában. Bevezette az antiszemita társadalmi attitűdök éves rendszerességű reprezentatív társadalomkutatását. Felállított egy bivalyerős jogi csapatot, amely az elmúlt 5 évben 87 jogi eljárást vitt végig Magyarországon és Magyarországgal kapcsolatosan az Egyesült Államokban. Kezdeményezett négy – az antiszemitizmus elleni küzdelemhez nélkülözhetetlen jogszabálmódosítást. Egyeztetési csatornát és egyeztetési fórumot alakított ki a bírósággal, a Belügyminisztériummal és rendvédelmi szervekkel. Szakmai oktatási és továbbképzési programokat kezdeményezett egyetemeken, bíróságokon és, ami a legfontosabb, a gyerekek, a következő nemzedék, a középiskolások körében.

EGYÜTTMŰKÖDÉS

Az alapítvány munkájának sikeréhez elengedhetetlen volt az együttműködés, ami létrejött például az európai antiszemitizmus monitoring rendszerének alkotó atyjával, Mike Whine-nal, és az általa vezetett Community Security Trusttal. A politikai antiszemitizmus elleni

fellépés legerősebb hangjával, Az AJC-t vezető Andrew Bakerrel, valamint a szakmai normákat képviselő EBESZ-szel, és annak ODHIR (Office for Democratic Institutions and Human Rights) intézetével.

Együttműködnek az amerikai antiszemitizmus elleni közdelem doyenjével az ADL-lel, Andrew Srulevitchel. (Többek között a vele való közös munka eredménye volt 2013-ban a kuruc.info letiltása a közösségi oldalokról és az oldal alapítójának, a kaliforniai Varga Bélának letartóztatása.)

A legszínvonalasabb szociológiai és társadalomkutató szervezetekkel és szaktekintélyekkel, Kovács Andrásral, a magyar antiszemitizmus-kutatás szakmai kidolgozójával, Hahn Endrével és a Median közvéleménykutató-intézettel, illetve Róna Daniellel, a kortárs magyar szélsőjobboldal legismertebb szakértőjével. Mindezek mellett szoros kapcsolatban állnak a Belügyminisztériummal, a Nemzeti Közszolgálati Egyetemmel és a Miniszterelnökséggel.

CSELEKVÉS

Harmadik mottónk a cselekvés. A cselekvéshez mindig végig kell gondolnunk és ki kell jelölnünk a ma kihívásaihoz a mának a feladatait. Ma Európa nyugati felén a migrációból, sajnálatos módon, automatikusan következő fundamentalista, véres muszlim antiszemitizmus, illetve a (főleg szélsőbaloldali) posztmodern antiszemitizmus, az Izrael-ellenesség jelent kihívást. Európa keleti felén pedig a „jóöreg” 20. századi szélsőjobboldali, hagyományos antiszemitizmus, a társadalmi tudatlanság és frusztráció jelöli ki a feladatainkat.

Párizsban a Super Kacher véres merénylete, Toulouse-ban zsidó kisiskolások véreskezű legyilkolása, Brüsszelben merénylet a zsidó múzeumban, Londonban az egyetemi, akadémiai Izrael-ellenes mozgalom, a BDS, Budapesten pedig a szélsőjobboldali Jobbik által felheccelt náci ideológia, a Jobbik által intézményesített rasszista szubkultúra jelenti a kihívást és a feladatot.

A Tett és Védelem Alapítvány eltökélt szándéka, hogy a fent említett és minden jövőbeni partnerrel vállalva, a következő években is felvegye a harcot ezekkel a kihívásokkal szemben. Terveink szerint a következő öt évben a szervezet által kidolgozott szakmai sztendek és know-how mentén, határainkon túli barátainkkal összefogva fogjuk bővíteni tevékenységünket Közép- és Kelet-Európa azon országaiban, ahol az antiszemitizmus elleni küzdelem még nélkülözi az öngondoskodó és professzionális szervezeti fellépést. Hiszen, „Ha nem én vagyok magamért, ki lenne értem? De ha egyedül én vagyok magamért, mire vagyok én jó? És ha nem most, akkor mikor?”

A Báál Sém Tov nászajándéka

DÉNES ANNA MESÉJE

A Báál Sém Tov idejében, volt valahol messze Ukrajnában egy fogadó, ahol két árva, egy fiú és egy lány, Rochi és Mojsi dolgozott szolgálóként éjt nappallá téve. A fiatalok megszerették egymást, és elhatározták, hogy egyszer majd összeházasodnak.

Egy napon a fogadósné nagyon megharagudott Rochira és megütötte őt, Mojsi pedig, jegyese védelmében, felemelte a kezét, mire a fogadós azonnal elzavarta a háztól mindkét árvát. A fiatalok egy rozszat batárral és behorpadt oldalú gebével vágtak neki a hónak és fagynak.

Mindeközben a Báál Sém Tov befogatott a szekerbe és tanítványaival együtt útnak eredt. Egyszer csak a cádik megállította a kocsit, és kijelentette, hogy ott fognak imádkozni. A tanítványok, hogy ne a jeges hidegben kelljen állniuk, tüzet gyújtottak. Épp csak befejezték a mincha imát, amikor egy imbolygó szekeret pillantottak meg, tetején két összefagyott emberrel – Rochival és Mojsival.

A tanítványok óvatosan leemelték a két, szinte életelen testet a kocsiról, a tűz mellé tették őket, hogy visszatérjen beléjük az élet. Amikor már annyira összeszedték magukat, hogy beszélni tudtak, elmesélték szomorú történetüket. A Báál Sém Tov kijelentette, hogy sürgősen össze kell házasodniuk, így hát újra nekiindultak, hogy a legközelebbi fogadóban megtartsák az esküvőt.

Néhány órával később pont annak a fogadónak az ajtajában álltak meg, ahol azelőtt Mojsi és Rochi szolgált. Ám a Báál Sém Tov hiába rimázkodott a fogadósna, az sehogy sem akarta engedélyezni, hogy nála tartsák az esküvőt.

Ekkor a cádik

egy marék aranypénzt tett az asztalra, aminek már nem tudott ellenállni a kapzsi ember meg a felesége.

Másnap meg is tartották az esküvőt, majd az utána következő bőséges lakoma közepén így szólt a Báál Sém Tov: „Illik, hogy ajándékokkal is ellássuk a fiatalokat. Én például ezt a csinos fogadót adom neked.” Egy pillanatnyi csend után a rebbe egyik tanítványa, Dov Beer, a későbbi mezricsi mágid hozzátette: „Én a folyó partján álló malmot adom ajándékba.” Egy másik az épület mellett álló istállót szánta nekik, egy harmadik pedig a borospincét. A fogadós csupán öt rubelt és egy kidőlt-bedőlt házat ajánlott nagy ímmel-ámmal, a város szélén. Ám a Báál Sém Tov nem elégedett meg ilyen szegényes ajándékkal, és a fogadós végül ötezer rubelt, felesége pedig a hercegné gyémántgyűrűjét kívánta nekik hozományul.

Indulás előtt a cádik így szólt a fiatal párhoz: „Megáldalak benneteket, hogy mindaz, amit most nektek ajánlottunk, valóban a tiétek legyen.” Már vagy egy órája zötyögtek rossz szekerükön, amikor egy összefagyott embert pillantottak meg a hóban. Tüzet raktak, megmelegítették, megittatták, megetették a fiatalembert, akiről kiderült, hogy herceg fia, akit megbokrosodott lova ledobott magáról, és otthagytott a végláthatatlan hómezőn. Ekkor hirtelen kürtök harsantak, és már ott is álltak a herceg emberei, hogy a fiút hazavigyék otthonába. A szegény zsidó párra rá se néztek.

A hercegi palotában épp nagy lakoma zajlott. A fiú rögtön elmesélte, hogyan mentették meg az idegenek az életét. A herceg azonnal értük küldetett, és kis keresés után rájuk is letek a szolgálak, majd a palotába vitték őket. Mikor a fiatalok elmesélték történetüket, az egyik vendég elkiáltotta magát: „Segítsünk ennek a szegény párnak, hogy mindennel ellátva kezdhessék meg új életüket!”

A herceg felugrott, és kijelentette: „Én azt a fogadót adom neked, amelyet eddig a mogorva fogadós és a felesége vezetett!”

Mások istállót, lovakat, a folyóparti malmot és borospincét ajánlották fel, amit Mojsi és Rochi mind meg is kaptak. A herceg ezen felül ötezer rubelt nyomott Mojsi kezébe, a hercegné pedig lehúzta ujjáról a gyémántos gyűrűjét, és Rochi tenyerébe tette: „Nem tudom neked eléggé megköszönni, hogy visszaadtad egyetlen fiamat.” – mondta, majd megölelte a lányt. Így teljesedett be a szentéletű Báál Sém Tov minden szava.

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR EZRA

Tartalmasan szeretné eltölteni nyugdíjas éveit?

Igényesen kialakított, az önálló életvitelt támogató környezettel várjuk azokat az időseket, akik a biztonság mellett fontosnak tartják a nyugdíjas évek teljes értékű megélését a háztartási munkák terhe nélkül.

Intézményeink

- elérhető árakat,
- zöldövezeti elhelyezkedést Budapesten és Törökbálinton,
- önálló, akadálymentesített apartmanokat,
- uszodai és gyógytorna szolgáltatásokat,
- intézményi programlehetőségek széles skáláját,
- intézményen kívüli szervezett szabadidős elfoglaltságokat,
- magas szintű egészségügyi és gondozási szolgáltatásokat,
- intézményi orvosi és rendszeres szakorvosi ellátást biztosítanak nyugdíjas korú lakóiknak.

Jöjjön, nézzen be hozzánk!

Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

OLAJÁG
OTTHONOK

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

Idősothton? – Egy új életforma kezdete!

Napjainkban a nyugdíjasok nagy része szeretné az előtte álló évek minden napját úgy tölteni, ahogy azt a munkával, háztartásvezetéssel, családfenntartással zajló időszakban eltervezte. Kielevezni a szabadságot, megőrizni a függetlenséget, kedvtelésből választani tevékenységet, több időt fordítani hobbi-ra, pihenésre. Egyedül lenni, ha ahhoz van kedve vagy éppen társaságban – a mindennapok terhe nélkül.

Hogyan is telnek egy gondtalan nyugdíjas napjai az idősothtonban?

Ébredés után – melyet nem az ébresztőóra sűrges – szabadon dönt, hogy úszással vagy reggelivel induljon a napja. Délelőtt tartalmasan tölti az idejét – kirándulni, sétálni megy, kertészkedik, érdeklődési körének megfelelően talál társakat, akikkel kártyázik, sakkozik, kézimunkázik vagy éppen nosztalgiazik. Délidőben elé teszik az általa választott ételt, majd kis pihenés után ismét várják a programok – színház, koncert vagy éppen érkezik a család. A vacsora elköltése után ismét találhat közösségi programokat vagy visszavonulhat otthonos lakrészébe, olvasgat, filmet néz, online tartja a kapcsolatot szeretteivel, majd nyugovóra tér.

Az otthonok kínálata ma már sok esetben leginkább a szállodai ellátás kényelméhez hasonlít, ugyanakkor az életkor emelkedése okozta egészségügyi változásokra egyéni egészségügyi és gondozási szolgáltatás-

csomagokkal ad választ. Egészségmegőrzésre, az aktív élet fenntartását támogató programokra és az időskori betegségek szűrésére kiemelt hangsúlyt fektetnek az intézmények. A biztonságérzetet a napi 24 órás egészségügyi felügyelet és a rendszeres orvosi, szakorvosi jelenlét mellett őrző-védő szolgálat is növeli.

Az Olajág Otthonokban – mely az egyik legnagyobb magán idősothtonhálózat – elérhető áron találnak igazi otthonot, közösséget, élményekben gazdag életet a lakók a mindennapi terhek – főzés, mosás, takarítás, hivatali ügyek intézése – nélkül.

„Arra kérjük az érdeklődőket, jöjjenek el, nézzenek körül személyesen is nálunk!” – invitál mindenkit dr. Szirmai Viktor főigazgató. A jelentkezéseket a **06 1 510 00 17**-es telefonszámon várják. További információ a **www.olajagotthonok.hu** honlapon.

Jelentkezz hozzánk!

bölcsőde – óvoda – általános iskola

Ezek vagyunk mi:

- Kétnyelvű képzés anyanyelvi pedagógusok segítségével
- Korosztályonként differenciált, kis létszámú csoportok / osztályok
- Pozitív megerősítést hangsúlyozó nevelési módszerek
- Segítő szakemberek biztosítása: fejlesztőpedagógus, logopédus, mozgásterapeuta
- Pozitív zsidó identitás kialakításának elősegítése
- Napi négyzseri étkezés: friss, ízletes, helyben készült kóser ételek
- Napirendbe épített különórák

Tudj meg többet rólunk: www.zsidoiskola.hu

Bét Menáchem Héber–Magyar Kéttannyelvű Általános Iskola, Óvoda, Bölcsőde

1074 Budapest, Dohány utca 32-34.

☎ – +36 1 781 4760; +36 70 379 1250

Támogassa Ön is a CEDEK Szeretetszolgálat munkáját!

„Ki a bőkezűséget és a jótekonyságot gyakorolja, életet, igazságot és tiszteletet talál.”

Példabeszédek Könyve

A **CEDEK** célja, hogy minél több rászorulónak: betegeknek, időseknek, fogyatékkal élőknek, valamint hátrányos helyzetűeknek és hajléktalanoknak nyújtson segítséget – nemre, korra és származásra való tekintet nélkül.

HOGYAN SEGÍTÜNK

- **Adományboltunk** megnyitott! Cím: VIII. kerület, Baross u. 61. (bejárat a Vajdahunyad utca felől)
- melegétel osztás, tartós élelmiszer gyűjtés és osztás
- ruha-, játékgyűjtés és osztás
- szociális segítségnyújtás
- egészségügyi segítségnyújtás
- határon túli segítségnyújtás

HOGYAN SEGÍTHET

- **tárgyi adomány:** jó minőségű ruhák, tartós élelmiszer, bútor, háztartási eszközök
- **pénzbeli támogatás:** online adományozás weboldalunkon keresztül.
Átutalással: KDB Bank 13520405-13302010-00003649, Külföldről történő utalás esetén:
IBAN: HU76 1352 0405 1330 2010 0000 3649; SWIFT code: KODBHUHB
- **önkéntes munka:** Várjuk önkéntesek jelentkezését. Önkéntes regisztráció honlapunkon.